

MJEDENI PLADNJEVI 15—17. STOLJEĆA
U HRVATSKOJ

Kulturno-povijesne i umjetničke veze Dalmacije sa Sredozemljem, osobito guste s Apeninskim poluotokom odavna su uočene. Objavljeno je u stručnim radovima bezbroj spomenika i umjetnina koje potvrđuju povezanost te pokrajine sa susjednom jadranskom obalom u antici, u srednjem i novom vijeku. Pod uplivom i u dodiru tih kulturno-povijesnih i likovnih veza u prošlosti razvijala se naša umjetnost na primorju od rano srednjeg vijeka do prošlog stoljeća.

Međutim, pored tih neprekidnih dodira, pa i međusobnih izmjena, zapaženi su u Dalmaciji spomenici i umjetnine koji svjedoče o njezinim dodirima sa srednjom Evropom. Iako rijetko, ipak već u srednjem vijeku, i kasnije u doba renesanse, manirizma i baroka pojavio bi se u Dalmaciji poneki graditelj i kipar, zlatar, kovač, ljevalac, rezbar ili slikar iz udaljenijih zemalja Francuske¹, Njemačke², Mađarske³, Flandrije⁴, Spa-

¹ C. Fisković, Francuski gotički i renesansni majstori u Dalmaciji, *Mogućnosti*, XIV/1—2, Split 1967, 146; C. Fisković, Iz glazbene prošlosti Dalmacije, *Mogućnosti*, XXI/6—7, Split 1974, 713, 714; D. Božić-Bužančić, Interijeri kuće u Splitu u 17. vijeku, *Izdanje Historijskog arhiva u Splitu*, 5, Split 1965, 145, 147; A. Nivet, La République de Raguse et l'Occident lointain au XV siècle, *Balkanica*, XII, Beograd 1981, 52; Lj. Karaman, O umjetničkoj opremi knjiga u Dalmaciji, *Eseji i članci*, Zagreb 1939, 159; C. Fisković, Artistes français en Dalmatie, *Annales de l'Institut français de Zagreb*, 28—29, Zagreb 1947, 8; C. Fisković, Les artistes français en Dalmatie du XIVe au XVIIe siècle, *Annales de l'Institut français* 14—17, Zagreb 1964—1965, 25. Valja napomenuti da je tu pojas pripisan francuskom srednjovjekovnom zlatarstvu gotičkog sloga 14. stoljeća koji je bez oznake objavljen u *Starohrvatskoj prosvjeti*, III. ser., sv. 2, Zagreb 1952, 227, sl. 12—14; V. Foretić, Jean de Vienne, un maître français du XIVe siècle à Dubrovnik et à Korčula, *Annales de l'Institut français de Zagreb*, X—XI/28—29, Zagreb 1947, 83; C. Fisković, Prvi poznati dubrovački graditelji, *Dubrovnik* 1955, 16; K. Prijatelj, Umjetničke veze Francuske i Dalmacije od početka 17. do konca 19. stoljeća, *Mogućnosti*, XIV/1—2, Split 1967, 157; M. Rešetar, *Dubrovačka numizmatika*, I, Sremski Karlovci 1924, 186, 204, 518; Đ. Petrović, *Dubrovačko oružje u XIV veku*, Beograd 1976, 75, 77, 78, 180.

² V. dalje bilj. o njemačkim majstorima.

³ C. Fisković, Umjetničke veze Mađarske i Dalmacije u srednjem vijeku i renesansi, *Mogućnosti*, XX/4—5, Split 1965, 493; C. Fisković, Magyarorszáj és Dalmácia művészeti kapcsolatai a középkorban és a Reneszánsz idején, *Művészettörténeti Értesítő*, XVI/2, Budapest 1967; Đ. Petrović, o. c. (1) 60, 74, 83, 99, 132, 182, 201; C. Cecchelli, *Zara, catalogo delle cose d'arte e di antichità*, Rim 1932, 120, 121; G. A.

njolske⁵, Engleske⁶, Švicarske⁷ i ostalih krajeva. Pored njih dospijevahu na našu obalu njihova djela, većinom proizvodi umjetničkog obrta, a i arhivski dokumenti spominju umjetnine, oružje, predmete, odjeću i nakit oblikovane i izrađene na mađarski, engleski, španjolski, njemački, francuski ili flandrijski način⁸. Te različite rukotvorine se prenašahu u naše primorske gradove razgranatom pomorskom trgovinom izravno ili neizravno.

Ovdje nas posebno zanimaju njemački majstori s kojima su, osobito Dubrovčani preko svojih trgovačkih kolonija na Balkanu, imali veza već od 13. pa sve do 17. stoljeća najprije posredništvom saskih rudara u Bosni i Srbiji.

Pojedini njemački majstori dolazahu u Dalmaciju, naseljavahu se, a i radili su u ovoj pristupačnoj i uređenoj sredini koja je njegovala likovne umjetnosti, pa je još od ranog srednjeg vijeka i pored razvijenog rada bezbrojnih majstora našeg imena, prihvaćala i zapošljavala vješte strance. U Splitu se među graditeljima i kiparima romaničkog sloga spominje i majstor Oto koji je ponosno potpisao poznati reljef na zvoniku stolne crkve. On, uz svoje njemačko ime, pokazuje u svojim radovima crte sjevernjačke umjetnosti, pa je vjerojatno da je stigao iz Njemačke u 13. stoljeću. A radio je na najuglednijem srednjovjekovnom spomeniku u gra-

Škrivanić, Oružje u srednjovjekovnoj Srbiji, Bosni i Dubrovniku, Beograd 1957, 102; *I. Fisković*, Nekij vidovi umjetničkog rada Jurja Dalmatinca u Šibeniku i Splitu, *Radovi Zavoda JAZU u Zadru*, 27—28, Zadar 1981, 127, bilj. 70; 21. II, 1444. *Ibique Stana relicta quondam Stefani aurificis Ungari habitatrix Sibenici donavit omnia bona...* Spisi bilježnika Ant. Campolongo, str. 19, Državni arhiv u Zadru, Šibenski spisi; *N. Beritić*, Prilog poznavanju unutrašnjosti lopudske kuće XVI. stoljeća, *Anali Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku*, III, Dubrovnik 1954, 497; *L. Beritić*, Utvrđenja grada Dubrovnika, Zagreb 1955, 124; *L. Beritić*, Dubrovačka artiljerija, Beograd 1960, 79.

⁴ *M. Gušić*, Zbirka čipaka Sv. Marije u Zadru, *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, VI—VII, Zagreb 1960, 81—96; *A. Nivet*, o. c. (1), 52. *C. Fisković*, Zadarski srednjovjekovni majstori, Split 1959, 130; *C. Cecchelli*, o. c. (3), 61—62; *C. Fisković*, Dubrovački zlatari od XIII. do XVII. stoljeća, *Starohrvatska prosvjeta*, III ser., sv. 1, Zagreb 1949, 209; *K. Prijatelj*, Tri flandrijske slike iz Dalmacije, *Mogućnosti*, XI, Split 1956, 857; *K. Prijatelj*, Novi prilog o flandrijskoj slici na Šipanu, Studije o umjetninama u Dalmaciji, II, Zagreb 1968, 23; *I. Petricioli*, Stalna izložba crkvene umjetnosti, Zadar 1980, 124; *N. Beritić*, o. c. (3), 500; *L. Beritić*, o. c. (Dubrovačka artiljerija), 79; *D. Božić-Bužančić*, o. c. (1), 149.

⁵ *Đ. Petrović*, o. c. (1), 124, 192; *L. Beritić*, o. c. (Dubrovačka artiljerija), 79; *G. Garmulin*, »Ecce Homo« L. Moralesa u franjevačkom samostanu u Kotoru, Stari majstori u Jugoslaviji II, Zagreb 1964; *K. Prijatelj*, Studije o umjetninama u Dalmaciji, I, Zagreb 1963, 51; *K. Prijatelj*, Dodatak o Juanu Boschetusu, *Zbornik za umjetnosno zgodovino*, N. V. XIII, Ljubljana 1977, 209; *N. Beritić*, o. c. (3), 500; *C. Fisković*, o. c. (4), 172; *A. Nivet*, o. c. (1). U zbirci obitelji Radman u Omišu čuva se mač skiaon, na čijoj oštirci je natpis: FRANCISCO PICHINTO EN. TOLEDO.

⁶ *C. Fisković*, Engleski spomenici i umjetnine u Dalmaciji, *Peristil*, XXII/22, Zagreb 1979, 73. O Cromwellovu portretu koji sam našao u Dubrovniku još nije izrečeno konačno mišljenje. *C. Fisković*, Izložba historijskih i umjetničkih slika u Dubrovniku, *Jadranska straža*, XVIII/3, Split 1940, 105—108.

⁷ *M. Milošević*, Tragovi prve srebrne pale katedrale iz XIV stoljeća, *Fiskovićev zbornik*, Split 1980, 215 (O Ivanu iz Basela); *C. Fisković*, o. c. (4), 209.

⁸ *V. Vinaver*, Dubrovačka nova ekonomska politika početkom XVII veka, *Anali Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku*, IV—V, Dubrovnik 1956, 450—452. V. i bilj. 1—7 koje se odnose na pojedine ovdje spomenute zemlje, a od bilj. 8 dalje na predmete njemačkih majstora ili uvezene iz Njemačke.

du, zvoniku stolne crkve, a vjerojatno i na još nekima⁹, iako je u splitskoj sredini tada bilo vrsnih kipara i graditelja kao što su majstori reljefa Kristova rođenja, Gabrijelova navještenja i aždaje s grešnikom na tom zvoniku. Iako je stvorio najširu romaničku slikovnicu romaničkog sloga u kamenu, nije u Splitu ostavio utjecaja na domaće stvaralaštvo, ne samo zbog svoje ograničene nadarenosti i likovne moći već i zato što je izraz bilo kojeg sjevernjačkog djela teško urastao u umjetnička shvaćanja i posegnuća diljem sredozemne pokrajine. Stoga je dalmatinska umjetnost u cjelini lišena upliva iz kontinentalne Evrope, premda se u prepletanju kulturnog življenja ostvarivahu pojedinačne veze i sa sjevernim krajevima. To naročito vrijedi za djelatnosti umjetničkih obrta, dok je plastička proizvodnja u kamenu kretala svojim stilskim putem, a u slikarstvu se ostvario nešto jači uvoz gotovih djela.

Putovi različitih dodira nisu uvijek povijesno osvjedočeni i naročito ih je u vezi s uvozom umjetnina barem za sada teško utvrditi. Ali veći broj pisanih podataka o prisutnosti majstora sjevernjaka u hrvatskim gradovima na moru od 13. do 16. stoljeća otvara bar na neki način put tom uvozu, što je ojačao upravo od kraja 15. stoljeća.

U Dubrovniku, gdje najviše dolazahu strani majstori, od kojih mnoge pozivaše i zaustavljaše vlada Republike, susreta se, osim mnogobrojnih domaćih, nekoliko njemačkih obrtnika i trgovaca ondje naseljenih¹⁰ i po koji umjetnički obrađeni predmet koji se nazivlje »njemački«.

U prvoj polovici 14. stoljeća mletački mačar Ivan prodavao je »nje-mačke« mačeve¹¹, sredinom tog stoljeća majstor Nikola Teutonac izrađivao je spingarde¹², a zlatar Nikola Petrović »Teoticus« srebrne predmete¹³. Zlatar Guljelmo, po čijem imenu se može pretpostaviti da bijaše Nijemac, izradio je i potpisao 1349. godine polukuglu s biljnim gotičkim ukrasima koji imaju oznake sjevernjačke umjetnosti¹⁴. Zlatar Ivan iz Njemačke surađivao je sredinom 15. stoljeća na dovršetku srebrne pale u dominikanskoj crkvi skupa sa zlatarom Živkom Gojakovićem¹⁵. U to doba zaposleni su u dubrovačkoj službi majstori oružja Mihovil Teoticus,

⁹ D. Kečkemet, Figuralna plastika zvonika splitske katedrale, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, 9, Split 1955, 113; Lj. Karaman, O zvoniku splitske katedrale, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, 11, Split 1959, 5; C. Fisković, U tragu za splitskom romanikom, *Bulletin Razreda za likovne umjetnosti JAZU*, 2 (50), Zagreb 1980, 84.

¹⁰ D. Dinić-Knežević, Nemci u srednjovekovnom Dubrovniku, *Analiz Zavoda za povijesne znanosti Istraživačkog centra JAZU u Dubrovniku*, XVIII, Dubrovnik 1980, 91. Autorica kao nekoć i F. Radić smatra da je Petrarius Johannes de Vienna iz Beča a ne iz francuske Vienne, što nije pouzdano; C. Fisković, o. c. (1, Artistes ... Zagreb 1947), 10, bilj. 3.

¹¹ D. Petrović, o. c. (1), 137.

¹² D. Dinić-Knežević, o. c. (10), 98. Odatle se doznaje da je i zlatar Viljem dulje vremena radio u Dubrovniku, u suradnji s ostalima.

¹³ D. Petrović, o. c. (1), 85; D. Roller, Dubrovački zanati u XV i XVI stoljeću, Zagreb 1951, 99.

¹⁴ C. Fisković, o. c. (4), str. 208, tabla IX, X; isti, Zadarski majstori u Dubrovniku tokom 14. stoljeća, *Analiz Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku*, II, Dubrovnik 1953, 406.

¹⁵ C. Fisković, o. c. (4), 228; V. Vuletić-Vukasović, Imena i prezimena zlatara u Dubrovniku XV vijeka, *Rešetarov zbornik iz dubrovačke prošlosti*, Dubrovnik 1931.

Jakov, Ivaniš i Ivan Bruno Teutonac koji kovahu oružje¹⁶, Juraj d'Allemania i Karnaud Teutonac, koji u drugoj polovici 15. i početkom 16. stoljeća pripremahu prah za topništvo¹⁷, bombardijer Petar¹⁸ i kovač Nikola Teutonac vješt kovanju ključeva¹⁹. Prvih godina 16. stoljeća spominje se u Dubrovniku zlatar Frano Teutonicus²⁰. Poznati dubrovački slikar Mihoč Hamzić i brat mu vezilac Antun bijahu po ocu Hansu, dubrovačkom bombarderu iz Kölna, podrijetlom Nijemci²¹.

U Zadru se krajem 14. stoljeća spominju dva njemačka zlatara Hendrik Teugutov i Hipert Šimunov²². Početkom 15. stoljeća rade u tom gradu rezbari Martin Hermanov zvan Teutonac, a zatim Vjenceslav de Alemania²³. U Dubrovniku, Lopudu, Kotoru, Lastovu i Hvaru radio je rezbar Urban de Surge Bavarac u prvoj polovici 17. stoljeća²⁴. U Trogiru u drugom desetljeću 15. stoljeća radi zlatar Bulfardus Teutonac²⁵, a sredinom slijedećeg stoljeća Ivan Nijemac²⁶.

U renesansnom Zadru tijekom 16. stoljeća krojena je odjeća i na njemački način²⁷, a u Splitu se spominje kutija s noževima skovanim u njemačkom slogu²⁸. U riznici splitske stolne crkve je pokaznica ausburgškog zlatara Johanna Luke Siegela iz 17. stoljeća²⁹.

Mačeva s čeličnim ostricama iz tvornice Solingen nalazi se nekoliko u Dalmaciji³⁰. U Dubrovniku se 1502. godine spominje crkvena planeta izvezena »na njemački način«³¹.

¹⁶ D. Roller, o. c. (13), 102, 103; J. Gelcich, Die erzgiesser der Republik Ragusa, Separat — Abdruck aus den Mittheilungen der K. K. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Kunst und historischen Denkmale, XVII, Wien 1891, 15; L. Beritić, o. c. (4), 79; M. Dinić, Za istoriju rudarstva, I, 23.

¹⁷ Ibid., 14, 20.

¹⁸ L. Beritić, o. c. (3, Dubrovačka artiljerija), 79.

¹⁹ D. Roller, o. c. (13), 94.

²⁰ C. Fisković, o. c. (4), 209.

²¹ V. J. Đurić, Dubrovačka slikarska škola, Beograd 1964, 143; N. Božanić-Bezić, Prilog dubrovačkom umjetničkom vezivu XVI stoljeća, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, 14, Split 1962, 156.

²² G. Praga, Documenti intorno all'arca di San Simeone in Zara e al suo autore Francesco da Milano, Estratto dall'Archivio Storico per la Dalmazia, 53, Roma 1930, 13.

²³ C. Fisković, o. c. (4), 77, 84; I. Petricioli, Umjetnička obrada drveta u Zadru u doba gotike, Zagreb 1972, 9, 15, 114.

²⁴ C. Fisković, Hvarska katedrala, Split 1978, 42.

²⁵ C. Fisković, o. c. (3, Umjetničke veze ...), 507.

²⁶ Ibid., 30. I 1542 ... sequestrasse penes magistrum Joanem aurificem Germanicum unum tabbarum panni rubbei ... Trogirski spisi, sv. VII, sveščić 32, Historijski arhiv, Zadar.

²⁷ Miscellanea II—IV, Državni arhiv, Zadar 1952, 56.

²⁸ D. Božić-Bužančić, Prilozi poznavanju interijera kuće u Splitu iz druge polovine 16. vijeka, Izdanje Historijskog arhiva u Splitu, 3, Split 1961, 112.

²⁹ D. Diana, N. Gogala, S. Matijević, Riznica splitske katedrale, Split 1972, 42, 82.

³⁰ C. Fisković, Iz renesansnog Omiša, Izdanje Historijskog arhiva u Splitu, 6, Split 1967, 34; M. Sercer, Mačevi schiavone, Zagreb.

³¹ Iz oporuke Luke Radovanovića: 14. VII. 1502 ... Alla chiesa di S. Zohanne in Pusterna alla capella mia pianeda de camucha cum croxe recamata alla todescha, Historijski arhiv u Dubrovniku. Testamenta notariae 28, fol. 174. Za ovaj podatak zahvaljujem Đurđici Petrović. U Šibeniku je u 15. stoljeću radio krojač Tomaš iz Bavorske. I. Fisković, o. c. (3), 127, bilj. 70. U Dubrovniku radi krojač Juraj Ivan Nijemac. A. Nivet, o. c. (1).

Raznih umjetnina, predmeta, oružja i nošnje, proizvoda njemačkih umjetničkih radionica naći će se spomenutih vjerojatno još i dosad neobjavljenoj arhivskoj građi, kad se sustavno istraži.

Među sačuvanim umjetninama skovanim u srebru i pozlaćenim, teško je ustanoviti tragove njemačkih majstora i njihove uplive na domaće zlatare. T. G. Jackson je krajem prošlog stoljeća primijetio da je srebrni kasnogotički vrč bogato ukrašen biljnim ukrasima, lozicama i lišćem u Trogiru skovan u njemačkom slogu³², ali točnije usporedbe tog djela s njemačkim umjetninama ne potvrdiše to mišljenje, iako vrč ima sjevernjačke odlike. Nije još dosad dokazana ni predaja da je to dar ugarske kraljice Elizabete supruge kralja Ludovika Anžuvina iz 14. stoljeća.³³

Ništa se određenije ne bi, prije detaljnijeg ispitivanja i usporedbi, moglo reći o podrijetlu srebrne krune s biserjem, koju nedavno našoh među starudijama u franjevačkom samostanu na Čiovu. Njezin oblik je izrazito gotički i može se vremenski smjestiti između 14. i 15. stoljeća, a za nas je značajno da slični na krunu u raki sv. Šimuna u Zadru³⁴.

U riznici dominikanskog samostana u Dubrovniku čuva se mjedeni vrč visokog postolja, istaknuta trbuha, na kojem je točak u obliku orla u uzletu i držak oblikovan kao gušter. Poklopac mu je zagubljen. Njegova izrazito gotička oblika slični u cjelini na one vrčeve iz 15. stoljeća koji se nalaze u Njemačkoj. Jedan od tih mjedenih vrčeva, koji sasvim slični na onog u Dubrovniku, nalazi se i u Victoria and Albert muzeju, i Eric Turner ga smatra, u najnovije vrijeme, flandrijskim proizvodom³⁵. Mjed se u Dubrovnik tijekom 14. i 15. stoljeća uvezio iz srednjovjekovne Srbije, osobito iz Janjeva³⁶, pa su i dubrovački majstori bili izrađivali predmete i u toj prikladnoj kovini, iako se umjetnine te vrste uvažahu i sa sjevera. Među njima moglo bi se ubrojiti i drška s lavljom glavom i lišćem na vratnicama Kneževa dvora, ako ona nije unesena iz južne Italije, gdje ih ima sličnih.

O lijevanju topova i zvona u Dubrovniku, osobito o ljevaču Ivanu Rabljaninu koji ih je umjetnički ukrašavao, već sam opširno pisao u Analima Histozijskog instituta u Dubrovniku godine 1959.

³² I. G. Jackson, *Dalmatia, the Quarnero and Istria*, II, Oxford 1887, 126, sl. 49.

³³ I. Delalle, Trogir, vodič, Split 1936, 65; *Umetnička obrada metala*, I, Beograd 1956, 24, sl. 40.

³⁴ Kruna je popravljena i sastavljena u Regionalnom zavodu za zaštitu spomenika kulture u Splitu. Cf. s krunama 14. i 15. stoljeća: A. del Vita, *Le antiche oreficerie di Castiglione Fiorentino*, *Dedalo*, I/VII, Milano — Roma 1920, 423; F. Hermann, *Sculture medievali romane*, *Dedalo*, I/VII, Milano — Roma 1920, 216; I. Toesca, *Il reliquario della testa di San Giovanni battista nella chiesa di San Silvestro in capite a Roma*, *Bolletino d'arte*, XLVI/IV, Roma 1961, sl. 11, 13; E. Steingraber, *Antique Jewelry*, New York, sl. 74; M. Gušić, *Profani tekstil u raki sv. Šimuna u Zadru*. Grad Zadar, presjek kroz povijest, Zadar 1966, 238—244, 265—266; I. Babić, *Anžuvinski grbovi u Dalmaciji, u tisku za Zbornik Anžuvinci u Dalmacija*.

³⁵ F. Schottmüller, *Bronze — Statuetten und Geräte*, Berlin 1918, sl. 35; O. und I. Mulert, *Stiftung der Stadt Frankfurt am Main, Ausstellung im Museum für Kunsthandwerk, Frankfurt am Main, September 1955*, 20, 21; J. Braun, *Das christliche Altargerät*, München 1932, tab. 113. Jedan se nalazi u Musée des arts decoratifs u Parizu (Aiguierie). Poznati su i u Engleskoj: J. Tavenor Perry, *Dinarderie a history and description of medieval art work in copper brass and bronze*, London 1910, 177, tab. XXVI; E. Turner, *Brass Victoria et Albert museum*, London 1982, 24, sl. 9.

³⁶ J. Lučić, *Obrti i usluge u Dubrovniku do početka XV st.*, Zagreb 1979, 50.

Pretpostavlja se da je reljefno ukrašeno zvonce iz 16. stoljeća, koje se nalazi u samostanu sv. Marije u Zadru, rad njemačkih radionica³⁷, a i moćnik s navodnim komadićem križa i spužve iz riznice zadarske stolne crkve, sa zmajevima, pticama i grančicama na stalku svojom razigranom izrazitošću pokazuju crte sjevernjačkog, možda njemačkog, zlatarstva 14 — 15. stoljeća³⁸. Ne bih se, dakle, složio s onima koji ga smatraju i pretpostavljaju da je rad domaćih zlatara i zbog njegove izvorne i smione, otvorene i vitke kompozicije koju naši majstori ne razvijahu u tako izrazitim crtama.

Svakako njemački su majstori u Dalmaciji, koja obilovaše filigranskim radovima vlastitog zlatarstva, stvorili i poneko vrsno umjetničko djelo, među kojima je već spomenuta polukugla glave sv. Lovrijenca, rad zlatara Guljelma, a zatim i raskošno iskićeni vrč i umivaonik, koji se pripisuje nirnberškome zlataru Wenzelu Jamnitzeru iz 16. stoljeća³⁹, a čuvaju se u riznici stolne crkve dubrovačke. Među predmetima umjetničkog obrta su i mjedeni viseći svijećnjaci njemačkog podrijetla, onaj u župnoj crkvi u Lastovu i onaj nađen u jedrenjaku potopljenom kod otočića Gnalića⁴⁰. I taj nam nalaz ujedno otkriva da se proizvodi njemačkog umjetničkog obrta prenašahu uz našu obalu ili nam stizahu morskim putem, naravno, ako je teret s tih nastradalih brodova bio namijenjen našim naseljima. Nedavno je na potopljenom jedrenjaku kod Kornata nađen njemački gotički svijećnjak iz 14. stoljeća, a s potonulog broda kod Koločepa izvađeni njemački žetoni⁴¹.

Svakako naša obala bijaše posrednik već od najstarijih vremena između istoka i zapada i tek je domaća umjetnička radinost od ranog srednjeg vijeka do baroka usporila jači uvoz i pritjecaj stranih umjetnina u njezina ne baš bogata naselja. Obilje srebra i kovina u rudnicima njezine neposredne balkanske pozadine potaknuo je trajnu djelatnost naših zlatara, s kojima strani dolazahu surađivati.

Pored mnogih veza Dubrovnika s Njemačkom, treba, govoreći o likovnoj umjetnosti, spomenuti da je i Orlandov stup, koji je napravio početkom 15. stoljeća Bonino Milanac, podignut kao znamen dubrovačke samostalnosti, pod uplivom sličnih stupova u srednjovjekovnim njemačkim gradovima⁴².

Inače iz starog dalmatinskog graditeljstva treba isključiti njemački ili ugarski utjecaj i pored velikih građevinskih i ukrasnih motiva koji nam, preko Italije stigoše sa sjevera. Jacksonovo mišljenje da kipar Radovan bijaše pod uplivom mađarskih graditelja nitko nije prihvatio⁴³ kao ni ono o radu austrijskog kipara u Korčuli⁴⁴, a ni Freyovo o njemačkim ut-

³⁷ I. Petricioli, o. c. (4), 126, br. 144.

³⁸ V. sl. *ibid.*, 84, br. 62.

³⁹ J. Gelcich, *Zwei Meisterwerke Goldschmiedekunst in Domschatzkammer zu Ragusa, Mittheilungen der K. K. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Kunst und historischen Denkmale*, XVII, Wien 1891, 146.

⁴⁰ K. Petricioli, *Njemački renesansni svijećnjaci na Jadranu*, *Peristil*, 12—13, Zagreb 1970, 107.

⁴¹ V. o tom u bilj. 74.

⁴² I. Mitić, *Orlandov stup u Dubrovniku*, *Anali Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku*, X—XI, Dubrovnik 1963, 245.

⁴³ Lj. Karaman, *Portal majstora Radovana u Trogiru*, Zagreb 1938, 32.

⁴⁴ C. Fisković, *Korčulanska katedrala*, Zagreb 1939, 47; Lj. Karaman, *Eseji i članci*, Zagreb 1939, 142.

jecajima na Jurja Dalmatinca⁴⁵. Čak ni pokretni predmeti umjetničkog obrta koji nam stizahu iz Njemačke i Ugarske nisu preinačili oblike naših umjetnina, iako njihovi majstori surađivahu s našima, a mi prihvatismo umjetnine iz tih zemalja.

Iz Njemačke ili Austrije bit će uvezene vrlo izražajne skulpture, naturalistički drveni ili kameni kipovi 15 — 16. stoljeća⁴⁶. Posebnu grupu čini pet kipova Gospe s mrtvim Kristom (Pietà) izrađena u pjeskovitom kamenu u slogu kasne gotike koji se nalaze u crkvi sv. Marije u Zadru⁴⁷, u crkvi dominikanaca u Trogiru, u stolnoj crkvi kotorskoj,⁴⁸ na crkvi sv. Križa u Splitu,⁴⁹ u crkvi u Rabu.

Po njihovoj ponešto rustičnoj izražajnosti, izduženosti i ukočenosti mrtva Kristova tijela, bogatim naborima Marijine odjeće i mnogim pojedinostima svih pet bojanih kipova pripadaju grupi Vesperbilda iz druge polovice 15. stoljeća, koje se kao inačice nalaze u srednjoj Evropi, a stizahu ponajviše iz Njemačke⁵⁰.

Ti kipovi su ponegdje i mogli djelovati na naše kipare na primjer na Petra Trogirana čija je Gospa s mrtvim sinom na glavnim vratima stolne crkve u Rabu⁵¹, a možda i na nepoznatog majstora kipa istog sadržaja u niši iznad dvorišnih vrata samostana sv. Eufemije u Splitu⁵².

S obzirom na ukrštavanje gotike uz jadranske obale, ti spomenici kasnog nastanka predstavljahu u svoje vrijeme najčešće, a danas vrlo izražajne naglaske sjevernjačkog sloga na našem primorskom tlu. Radi njihove tipično gotičke povezanosti sa srednjovjekovnim obredom i vjerskim shvaćanjima, smatram da su doneseni ne dugo nakon nastanka, pa

⁴⁵ I. Fisković, o. c. (3), 148, bilj. 122.

⁴⁶ Slika Kristove glave sa svetokrugom u kojemu je, kao i na srebrnom okviru, drago kamenje, koja je prenesena iz splitskog dominikanskog samostana u zbirku samostana istog reda na Bolu na Braču, pokazuje crte sjevernjačkog slikarstva. D. Vrsalović, Muzejska zbirka dominikanskog samostana u Bolu, Zagreb 1977, 51, 54.

Treba među umjetnine sjevernjačkog sloga spomenuti još dvije koje dosad nisu objavljene. Preklopni oltarić s tri drvena lika koji potječe iz dvorca nadvojvode Maksimilijana na Lokrumu, a sada se čuva u Kneževu dvoru u Dubrovniku, kao i reljefna Gospa koja plaštom natkriljuje vjernike u Fiskovićevoj zbirci. Obje su također donesene sa sjevera iz Austrije u 19. stoljeću.

⁴⁷ Još nije objavljen a spominju ga C. Bianchi, Zara cristiana, Zadar 1877, 321; G. Bersa, Zara, guida storico artistica, Trst 1932, 76. Piše pogrešno da je drven, a ne određuje ni slog ni vrijeme postanka; I. Petricoli, Umjetnička baština samostana sv. Marije u Zadru, Zbornik Kulturna baština samostana sv. Marije u Zadru, Zadar 1968, 90. Postavlja ga u prvu polovicu 15. stoljeća i ubraja u kasnu gotiku srednje Evrope, a ne spominje građu od koje je učinjen.

O tim Gospama sam spremio poseban rad za tisak.

⁴⁸ M. Milošević, Ciborij XIV vijeka i ostala plastika, Zbornik »800 godina katedrale sv. Tripuna u Kotoru«, Kotor 1966, 49, sl. 21. Piše da je od obojenog kamena iz Vicenze a utvrđuje da sličnih djela ima u Trogiru, Zadru i Splitu.

⁴⁹ Lj. Karaman, Crkva sv. Križa u Velom Varošu u Splitu u: A. Belas — Lj. Karaman, Bratovština i crkva sv. Križa u Velom Varošu u Splitu, Split 1939, 45.

⁵⁰ U. Micheli, Venzona, Storia dell'arte italiana, I, Inchieste su centri minori, Torino 1980, 67, sl. 123; W. Wolters, La scultura veneziana gotica, I—II, Venezia 1976, 263, sl. 732, 733, 737, 738, 748, 749.

⁵¹ C. Fisković, Andrija Aleši i ostali majstori u Rabu, u: C. Fisković — K. Prijatelj, Albanski umjetnik Andrija Aleši u Splitu i u Rabu, Split 1948, 13, sl. 1.

⁵² V. sl. C. Fisković — Lj. Kraljević, Doprinos povijesti vojno-pomorskog saniteta u Splitu, Split 1972, sl. na str. 30. Pietà na vratima dominikanske crkve na Ciovu i spomenuta u Splitu bit će i pod uplivom Jurja Dalmatinca na Marjanu i Nikole Firentinca na Sobotinom grobu u Trogiru.

pojačaše pritjecanje gotičkog ukusa na južno tlo. Ujedno oni otkrivaju kulturu prijadranskih gradova, koja je unatoč svojoj pripadnosti sredozemnom podneblju iskazivala stanovitu prijemljivost i za likovne proizvode u drugim krugovima evropske prosvječenosti.

Ti kipovi sjevernjačkih, »tužnih majki« svojim nametljivim naturalizmom zastalno bijahu bliski pučkoj pobožnosti, izraženoj i u crkvenim pjesmama ovog vremena. Stoga je shvatljivo da su se na istoj temi, a uz poznavanje sjevernjačkih predložaka okušali i naši kipari. Spomenuti Petar Trogiraniin, inače zadoben zakašnjelom sjevernjačkom stilizacijom izradio je svoju Pietà u Rabu, a drugi neki kipar oblikovao je renesansni reljef sa sličnim prikazom uz dva svetačka lika i anđela na uglu kuće Bratovštine sv. Marije u Šibeniku, na kojoj su dvorišta vrata i ugaoni stup sa znakom Bogorodice izradili 1478. godine kipari Martin Pavlinović i braća Luka i Mihovil Milovčić⁵³.

Pored sjevernjačkog traga u kiparstvu primjećuje se i na nekim minijaturama 14 — 16. stoljeća, sačuvanim u Dalmaciji iako rijetko, dodir i upliv sitnoslikarstva srednje i sjeverne Evrope.

Pored onih u rukopisnim knjigama kod šibenskih konventualaca i dubrovačkih dominikanaca koji pokazuju dodir s francuskim srednjovjekovnim sitnoslikarstvom⁵⁴, treba spomenuti i sliku Golgote na matrikuli Bratovštine sv. Križa u Splitu iz 1439. godine⁵⁵, koja pokazuje crte sjevernjačke gotike.

Veze između Istre i središnje Hrvatske sa srednjoevropskim i njemačkim majstorima umjetničkog obrta 16—17. a i ranijih stoljeća također su poznate. Posebno ih ne spominjem jer nam nije danas poznato gdje su nađeni pladnjevi koji se sada nalaze u Muzeju za umjetnost i obrt u Zagrebu, a mogli bi se povezati barem donekle s putovima tih majstora.

Kao dokaz naših veza s proizvodima kovinskog umjetničkog obrta u Njemačkoj iz 15. i 16. stoljeća, dakle iz doba kasne gotike i renesanse, nalazi se još i danas u Hrvatskoj nekoliko mjedenih pladnjeva. Svojom građom, oblikom, veličinom, slogom ukrasa i likovnih prikaza oni slični na one za koje je utvrđeno u povijesti umjetničkog obrta da su proizvodi kovinskih radionica u nekim gradovima južne i sjeverne Njemačke, a najviše onih u Nürnbergu, Augsburgu i Braunschweigu.

Odatle se ti svrsishodni i ukrasni, lako prenosivi pladnjevi rasprostranili po Evropi, pa dospješe i u naše krajeve. Svojom čvrstoćom, širinom i plošnošću bijahu prikladni i za nuđenje, prenašanje jela i za smještanje na stolovima, pristupačni množini i skupovima. Jednako tako bijahu podesni i za upotrebu u crkvama pred većim brojem vjernika, za nošenje posvećenog kruha, pričesti i prihvaćanje milodara, za pranje ruku pri jelu. Središnja im udubina bijaše dovoljna da prihvati ono malo vode što bi se nakon pranja ruku prolila u nju. Ukrašen izveden uglavnom u plitkom reljefu, a neizbježan na svakoj kasnogotičkoj i renesansnoj posudi, kućnoj ili crkvenoj, obrednoj, bijaše ipak podređen njihovoj pokretnoj prenosivoj službi i namjeni, pa i spremanju i polaganju na drvene police ili u kamene umivaonike. Tu se taj raznoliki, ali usklađeni, nanizani

⁵³ Spisi bilježnika Krista Andrijina. Šibenski spisi u Historijskom arhivu u Zadru.

⁵⁴ *Lj. Karaman, o. c. (1), 159.*

⁵⁵ *V. sl. A. Belas — Lj. Karaman, o. c. (49), 22.*

ukras, koji nije stršio i zahtijevao mnogo prostora, isticao, a njegov vlasnik se mogao ponositi tim ukrašenim i blještavim predmetima koji ne bijahu, po svojoj građi i ukalupljenoj, uglavnom istoj izradbi, preskupi.

Njihovi nenametljivi ukrasi i podesni oblik bijahu, dakle, privlačni. Odatle je shvatljiva i njihova rasprostranjenost po Evropi.

Po svim tim osobinama mjedeni su pladnjevi ove vrste u doba jačeg razvitka dalmatinskog stambenog i crkvenog graditeljstva i uređenja unutrašnjosti kuća i crkava bili i kod nas prihvaćeni.

Naravno, njihovo postojanje u našim mjestima i pokrajinama među, kojima je i Dalmacija, ne može se i ne smije povezati izravno s boravkom njemačkih majstora, kovača, zlatara i majstora kovinskih radova, koje sam ovdje pokušao nabrojiti. Ne može ih se ni okupiti uz neke rijetke umjetnine njemačkog ili sjevernjačkog podrijetla koje ovdje spomenuh, a kojih će se naći i u drugim mjestima.

Te majstore i rukotvorine sam ipak spomenuo da se vide dodiri Dalmacije s likovnim razvitkom njemačke i sjevernjačke evropske umjetnosti, i to od 13. do početka 17. stoljeća, koji su mogli olakšati uvjete prijenosa i unašanja ovih pladnjeva u dalmatinske gradove i naselja, i to kao nastavak njihovih prijašnjih veza sa svojom matičnom zemljom.

Mjedeni njemački pladnjevi nisu, dakle, banuli ovdje slučajno, već su doneseni utrtim trgovačkim putovima morem ili kopnom, posredno preko Mletaka ili izravno, što će dalje ispitivanje točnije utvrditi, uvažavajući pri tom i činjenicu da dalmatinski brodovi, a među njima i oni najdubljeg plova, dubrovački, nisu do 18. stoljeća često plovili do sjevernih evropskih luka Njemačke, Engleske, Nizozemske i Flandrije⁵⁶.

Značajno je da se njemačkih pladnjeva nalazi gotovo uzduž čitave Dalmacije, u gradovima i selima, u crkvenim riznicima i privatnim zbirkama, što otkriva njihovu rasprostranjenost i dvostruku namjenu, crkvenu, obrednu i kućnu, obiteljsku.

Dokaže li se pak nakon dovršenog ispitivanja svih mjesta njihove izradbe, već postavljena pretpostavka: da ih neke njemačke radionice kovahu i u Italiji⁵⁷, onda će nam biti jasniji njihovi nalazi u Dalmaciji, pače ti bi mogli i osnažiti tu još nedokazanu pomisao, jer je Abruco, gdje Savini pretpostavlja da ih kovahu useljeni njemački majstori, bio odavna povezan s Dalmacijom.

U dosad objavljenim popisima pokretnina dalmatinskih obitelji i crkava spominju se doduše mjedene zdjele i pladnjevi, ali bez posebne oznake i opisa, pa je teško odrediti je li se taj spomen odnosi na njemačke radove o kojima je ovdje riječ.

U pomorsko-trgovačkim kućama otoka Lopuda spominju se u 16. stoljeću »bazili tre di rame«, »bazile uno de latton«,⁵⁸ ali se ne može izričito reći da su to pladnjevi ili umivaonici slični ovima. Pouzdaniji je po-

⁵⁶ I. Mitić, Dubrovački brodovi u njemačkim lukama krajem XVIII i početkom XIX stoljeća, *Naše more*, 2—3, Dubrovnik 1974, 83; *isti*, Pokušaj osnivanja konzulata Dubrovačke Republike u Antwerpenu i Falmouthu tokom druge polovine XVIII stoljeća, *Naše more*, XXVII/5, Dubrovnik 1980, 177.

⁵⁷ V. o tome mišljenje F. Savinija, W. Korteja i K. Radulić spomenuto u radovima navedenim u bilj. 72.

⁵⁸ N. Beritić, o. c. (3), 492, 502.

datak u popisu predmeta župne crkve u Omišu iz 1603. godine: »Un bacil d'ottone«, jer to doista može biti onaj njemački pladanj koji se i danas čuva u njezinoj pohrani⁵⁹.

Iako slikari uzimlju slobodu u prikazivanju pojedinih predmeta na svojim slikama, možemo se, s obzirom na njihov realistički način prikazivanja pojedinosti, poslužiti i njihovim djelima kao svjedočanstvom o postojanju ili namjeni ovih pladnjeva u 16. i 17. stoljeću u pojedinim mjestima.

Već je spominjan prikaz tih pladnjeva na Ghirlandaiovoj fresci sobe sv. Fine, na slici »Ahasverove gozbe« Jakova del Sellaio, a vidi ih se i na Bassanovu »Poklonstvu triju kraljeva« i ostalim, pa i na predeli naslikanoj u Mlecima 1599. godine posredništvom Kotoranina Marina Cvitovića za žrtvenik u crkvi Vrbnika na otoku Krku. Tu je prikazano nekoliko mjedenih pladnjeva među kojima se ističe onaj s reljefnim ukrasom u sredini udubine⁶⁰.

Slični pladnjevi se vide i na slici italobizantske manire iz 17. stoljeća koja prikazuje radionicu sv. Josipa na ikoni iz Ošanića⁶¹ u Hercegovini i u Gradskom muzeju u Korčuli, ali je pitanje jesu li te slike nastale u Dalmaciji i jesu li nam mogle poslužiti kao svjedočanstvo da su ti pladnjevi slikani po onima u nas zatečenim.

Prvi od naših istraživača starina koji je zapazio takav pladanj bio je Mijat Sabljar⁶². Kada je godine 1854. obilazeći Dalmaciju došao u Nin, on ga je i našao u tamošnjoj župnoj crkvi i ucrtao u svoju bilježnicu s pojedinostima ukrasa, slova, mjera i profila⁶³. Očito je, dakle, da je Sabljaru bio zanimljiv, iako mu nije znao odrediti podrijetlo.

Nakon Sabljara dva takva pladnja primijetio je u toj crkvi Ivan Kukuljević pa u svojemu izvještaju o putu po Dalmaciji, objavljenom 1857⁶⁴ piše: »Znamenite su također dvije starinske okrugle liepo izrađene zdjele od mjeda u župnoj crkvi dobro pozlaćene s njemačkim natpisom Gott sei mit uns ei«. Ni on im ne određuje vrijeme postanka ni slog, iako im ističe odlike. Oba se pladnja čuvaju i danas u župnoj crkvi u Ninu.

Putujući po Boki kotorskoj Sabljar je zabilježio u putnim bilježnicama još četiri pladnja, i to u bokeljskim crkvama. Onaj u crkvi sv. Spiridiona u Kotoru ima dva reda natpisa i uobičajeni motiv ribljeg mjehura kao i onaj koji je našao u manastiru Banji, dok dva u župnoj crkvi u Risnu imaju neuobičajene motive; jednom je u sredini reljefni cvijet okružen s dva pojasa natpisa, a drugome lik Jaganjca Božjeg (*Agnus Dei*), okružen također ribljim mjehurima i s dva reda slova. Motiv Jaganjca Božjeg dosad je nepoznat na pladnjima koji su nađeni i spominjani u jugoslavenskim zemljama.

⁵⁹ C. Fisković, o. c. (30), 36.

⁶⁰ Cvitović je pogrešno smatran kao slikar predele (Enciklopedija likovnih umjetnosti 4, Zagreb 1967, 551, pod riječi Vrbnik), ali on je po čitanju glagoljskog natpisa B. Fučića bio samo posrednik kod slikara u Mlecima. Poznat je i pod imenom Marino Flori iz Kotora.

⁶¹ Đ. Mazalić, »Smrt Josifova«, ikona iz Ošanića, *Naše starine*, X, Sarajevo 1965, 189—190, sl. 2; Ikone iz Hercegovine, Mostar 1982, tab. XXVIII (Katalog).

⁶² I. Mirnik, Mijat Sabljar u Solinu i Vranjicu god. 1854, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, LXXV, Split 1981, 210.

⁶³ U Regionalnom zavodu za zaštitu spomenika kulture u Zagrebu.

⁶⁴ I. Kukuljević, Izvjestje o putovanju kroz Dalmaciju u Napulj i Rim, 1857, 13.

Nakon tih Sabljarevih zapisa i crteža o ovim pladnjevima u Ninu i u Boki kotorskoj, koji nisu dosad objavljeni, ne bijaše ni o onima iz drugih naših mjesta tada spomena.

Tek godine 1882. dubrovački književni časopis »Slovinac«, u čijim se svescima često donášahu i kratke vijesti o spomeničkoj baštini, zabilježio je u svibanjskom broju: »Starinski mjedeni sud, obal i plosnat iz 15-og vijeka, radnja talijanska, bio je ovijeh dana na ogledu u nekoj prodaji u nas u gradu. Naokolo slike Naviještenja ima kabalistički natpis gotičnim slovima. Starina je u sebi vrlo vrijedna, te bi bilo zgodno da je naš Muzej nabavi«. ⁶⁵ U toj je bilješci, dakle, također, uvažena vrijednost pladnja koji je tu datiran, vjerojatno po gotičkim slovima u 15. stoljeće, ali je površno označeno da je skovan u Italiji. Na žalost, prijedlog otkupa nije uvažen i pladanj se ne nalazi u dubrovačkom muzeju. Važno je ipak da je u toj bilješci označeno da je na pladnju prikazano Marijino navještenje, jer ga u Dalmaciji na pladnjevima ove vrsti za sada ne nađosmo.

Iz tih bilježaka Kukuljevića i »Slovinca«, a osobito iz Sabljarova crteža, može se doista utvrditi da su spomenuti pladnjevi upravo srodni ovima o kojima se ovdje piše.

Iako nije uočio da je to gotički rad 15. stoljeća iz Njemačke, Milivoj Pavlović je objavio takav pladanj iz Bogorodične crkve u Skoplju. Donio mu je i fotografiju i dio natpisa. Njegovi zaključci o pladnju su proizvoljni; on naime smatra da je u Skoplje stigao kupnjom iz Sarajeva ili Beča ili zaostao poslije austrijskih vojnih pohoda u prvoj polovici 18. stoljeća, a možda donesen iz Niša ili Prištine prodiranjem njemačke vojske. On je naime smatrao da je služio za pričešćivanje većeg broja vojnika, iako ne isključuje mogućnost da ga unješe trgovačke karavane ⁶⁶. Pavlović je pisao da je iz baroknog vremena, držeći da je reljefni gotički ukras tzv. riblji mjehuri »barokna rozeta«. Važno je međutim da je on pročitao na njemu ćirilski slavenski natpis iz godine 1811. i spomenuo tri drška za voštanice, pričvršćena na pladnju, po čemu je točno primijetio da je služio u crkvene svrhe. Još je važnije da je natpis iz godine 1811. potvrdio da su ti pladnjevi u prvom desetljeću zatečeni u središnjem dijelu Balkana, i to je, čini se, najraniji stvarni podatak o njima u našoj zemlji iako su uneseni mnogo prije. Pavlović, usredotočen na ćirilski natpis iz spomenute godine, ne osvrtiše se na slične pladnjeve u evropskim zemljama, pa ni na one u Dalmaciji.

Obilazeći kao konzervator spomenike, naišao sam na nekoliko pladnjeva i primijetio njihovu rasprostranjenost diljem naše zemlje.

Upozorio sam godine 1958. na onaj u crkvi sv. Nikole u Bijelom Polju, uz koju je vodio nekoć dubrovački trgovački put ⁶⁷, na jedan u Bogišićevoj zbirci u Cavtatu, u Fiskovićevoj kući na Orebićima, u Boschićevoj zbirci u Korčuli, kod E. Weissa u Zagrebu, u obitelji Mirošević-Sorgo-Mohr u Kabužinoj ulici u Dubrovniku, dok sam kao upravitelj Historijskog instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku otkupio dva za tu ustanovu.

⁶⁵ *Slovinac*, 13, Dubrovnik 1. V. 1882, 207.

⁶⁶ *M. Pavlović*, Gravirani natpis na crkvenom tasu crkve sv. Bogorodice u Skoplju iz 1811, *Narodna starina*, XIII, Zagreb 1934, 186.

⁶⁷ *C. Fisković*, Spomenici otoka Mljeta, u: *B. Gušić i C. Fisković*, Otok Mljet, naš novi nacionalni park, Zagreb 1958, 73, bilj. 54.

Tim je konačno svraćena pozornost na njih. Svi su ti bili neobjavljeni, a neke od njih tek sada ovdje donosim. Ponovno sam godine 1966. upozorio na dva u Muzeju primijenjene umjetnosti u Zagrebu i na onog u župnoj crkvi u Omišu, objavio onaj iz Historijskog instituta u Dubrovniku i usporedio ih sa sličnim pladnjevima objavljenim u Njemačkoj i Italiji. Tom prilikom sam utvrdio, na temelju uspoređivanja a i dostupnih mi stručnih kataloga, da su i ovi mjedeni pladnjevi u Jugoslaviji proizvod njemačkih radionica iz 15. i 16. stoljeća, osobito onih u Nürnbergu, odakle se izvažahu u evropske zemlje, pa dospijevahu i u naše krajeve⁶⁸.

Iduće, 1967. godine spomenuo sam dva iz zadarske crkve sv. Krševana (sklonjenih tu privremeno iz crkve sv. Šime), jedan iz Kaporove zbirke u Korčuli, a jedan kod Nika Omana u Splitu. Tada sam objavio i onaj s Gospinim likom u župnoj crkvi u Omišu⁶⁹ i najavio da ću doskora objaviti i ostale.

Međutim je Marjetica Simoniti-Šetinc pripremila svoj rad o tim pladnjevima u Sloveniji i objavila ga u Ljubljani 1969. godine⁷⁰, kada je Ksenija Radulić opisala pladnjeve u Zadru i okolici⁷¹. U tim radovima objavljeni su pladnjevi podrobno opisani, navedena im je veličina, pokušalo im se odrediti i vrijeme postanka. M. Simoniti-Šetinc je u uvodu, prema stranim, ponajviše njemačkim stručnjacima, iznijela kratki povijesni pregled razvitka njihovih radionica. Učinila je to i K. Radulić. One su obje uočile glavne oznake pladnjeva, a pokušale su im odrediti vrijeme postanka, ograničujući ga između 15. do 17. stoljeća. M. Simoniti-Šetinc je nastojala u tome biti određenija, pouzdavajući se u pojedine oznake sloga na pojedinom pladnju, iako je to, s obzirom na to da su svi oni rad umjetničkog obrta i izrađeni po obrascima, teško uvijek odrediti. Obje autorice smatraju da su pladnjevi koje objaviše proizvod nirnberške radionice, iako je poznato da su slični pladnjevi izrađivani i u Braunschweigu i u Augsburgu, a po mišljenju F. Savinija i u Italiji⁷². Pitanje uporabe pladnjeva nije sasvim utvrđeno, ali je očito i nakon tih prikaza da se upotrebljavahu u crkvene i kućne, obiteljske svrhe.

Nakon radova M. Simoniti-Šetinc i K. Radulić našao sam dva mjedena pladnja te vrsti u pravoslavnom manastiru hercegovačkog sela Duži. Govorio sam o njima godine 1971. na znanstvenom skupu »Srednjovjekovna Bosna i evropska kultura« održanom u Zenici, a zatim ih objavio u Radovima s tog simpozija⁷³.

Bojana Radojković je godine 1979. objavila dva pladnja južnonjemačkih radionica, za koje smatra da potječu iz druge polovice 15. stoljeća. Ona drukčije od ostalih stručnjaka smatra da su zapisi na njima »mo-

⁶⁸ C. Fisković, Kultura dubrovačkog ladanja, Split 1966, 58, 73, bilj. 287. V. prošireno izdanje: Sorkočevićev ljetnikovac u Radu JAZU, Zagreb 1982.

⁶⁹ C. Fisković, o. c. (30), 36.

⁷⁰ M. Šetinc, Medeninaste sklade, Kronika, XVII/3, Ljubljana 1969, 148.

⁷¹ K. Radulić, Nekoliko mjedenih pladnjeva XV—XVI st. iz sjeverne Dalmacije, Radovi Razdjela historije, arheologije i historije umjetnosti (3) Sveučilišta u Zadru, 6/6, Zadar 1969, 101.

⁷² F. Savini, Di alcuni piatti di bronzo del Rinascimento, Bollettino d'arte del Ministero della Pubblica Istruzione, serie II, anno VIII, No IX, Roma 1929, 414. V. o tome W. Körte, Deutsche Vesperbilder in Italien, Kunstgeschichtliches Jahrbuch der Bibliotheca Hertziana, I, Leipzig 1937, 1; K. Radulić, o. c. (71), 108; M. D'Elia, o. c. (99).

⁷³ C. Fisković, Dalmatinski majstori u srednjovjekovnoj Bosni i Hercegovini, Radovi sa simpozijuma »Srednjovjekovna Bosna i evropska kultura«, Zenica 1973, 165, 175 (pogreškom slagara natpis sa str. 165, premješten je na str. 176!).

ralizatorsko-didaktični! Zanimljiva je njezina primjedba da su takvi pladnjevi »bili rasprostranjeni od Beograda, Smedereva, Moravom, sve do Kosova, a zatim preko Skoplja i Prilepa sve do Ohrida.«⁷⁴

Oba su pladnja sada u Muzeju primenjene umetnosti u Beogradu, ali, kako B. Radojković navodi onaj s prizorom Eve i Adama je nađen u okolicu Beograda, a drugi s cvijetom u sredini i ponavljanim natpisom, koji mogu djelomično pročitati *RAHEWISHNBI*, u Ohridu. Njegov je natpis sličan onima iz Omiša i Golubića, koje ovdje objavljujem, a prizor iz raja zemaljskog donekle onom iz Korčule i Dubrovnika.

Godine 1980. objavio je M. A. Karamehmedović pladanj koji se nalazi u Muzeju primenjene umetnosti u Beogradu uz kratak opis. Na njemu je prizor Adama i Eve u zemaljskom raju.⁷⁵ Ni on se ne osvrće na srodne njemačke pladnjeve, ali ističe bez detaljnijeg spominjanja da sličnih ima u samostanima Bosne i Hercegovine.

To je, koliko mi je poznato, glavno što je u Jugoslaviji pisano o njemačkim mjedenim pladnjevima.

Budući da nijedan od spomenutih pisaca ne spominje sve pladnjeve koji se nalaze u Dalmaciji, bilo je potrebno da se na njih ovdje osvrne i da ih se objavi, skupa s onima iz ostalih hrvatskih krajeva.

Iz njihova broja, a dosad ih se može pribrojiti preko tridesetak, očito je da ih je bilo mnogo, iako taj broj nije i ne može zasad biti konačan. Po svojem okruglom obliku s udubinom u sredini i ravnim malo ukošenim obodom, ispupčenim reljefnim, ulegnutim ili sitnim urezanim cvijetnim ukrasima, po svojim likovnim prizorima iz Starog zavjeta i života svetica ti pladnjevi se potpuno ubrajaju u dosad poznate i svojom građom, veličinom, likovnim slogom i vrsnoćom, spadaju u već poznate inačice. Izrađeni, lijevani, iskucani i urezivani njihovi ukrasi ne pokazuju neke naročite odlike pojedinog majstora, jer su rađeni po poznatim i ponavljanim obrascima u kojima se prema skupinama mijenjaju ukrasi i likovni prizori, a smještaj sitnih utisnutih u nizove nanizanih ukrasa mijenja se ili podvostručuje. Na ravnom dnu pojedinog pladnja likovi su iz Starog zavjeta, i sveci: kananski izviđači, Adam i Eva u zemaljskom raju, mučenje sv. Sebastijana, sv. Juraj pri ubijanju zmaja, dvije sirene i Gospa sa sinom. Tlo na kojem stoje likovi popunjeno je vitkim biljkama i cvijećem, a nebo posuto zvijezdama, Mariju sa sinom na vitorogu okružuju zrake. Suženo okruglo dno na nekim pladnjevima je prazno i ravno, okružuje ga izbočeni reljefni krug zavnutih i nanizanih gotičkih »ribljih mjehura«, negdje jednostavnih, a negdje pojačanih ucrtanim udubenim crtama koje im prate oblik. Uz njih pri vrhu prazninu ispunjavaju trolatični cvjetovi. Na jednom je dnu rastvoreni cvijet. Ta okrugla središnja dna okružuje na dvama svinuta lisnata lozica u plitkom relje-

⁷⁴ B. Radojković, Uvoz srednjovekovnih bakarnih i bronzanih predmeta iz Evrope na teritoriju Beograda i Srbije, *Godišnjak grada Beograda*, XXV, Beograd 1978, 182. Arheolog Z. Brusić usmeno mi saopćava da je u potonulom jedrenjaku kod Kornata nađen svijetnjak sličan onima u Bavarskom muzeju u Münchenu, na Beogradskoj tvrđavi i na Kosovu koje je objavila B. Radojković (str. 182, sl. 8, 9); A. Kisić će skoro objaviti žetone nađene na potonulom brodu kod otoka Koločepa koji po mišljenju I. Mirnika potječu iz Njemačke.

⁷⁵ M. A. Karamehmedović, Umetnička obrada metala, Sarajevo 1980, 430. Autor piše da sličnih pladnjeva ima mnogo u bosansko hercegovačkim samostanima i da potječu iz 17, 18. i 19. stoljeća, što osobito za ta dva posljednja stoljeća ne djeluje uvjerljivo. Ne uspoređuje ih s onima u Dalmaciji.

fu, a na ostalima zbijena i razigrana kasnogotička ili arabizirana kufska slova, također u plitkom reljefu. Natpisi u krugu sadržavaju nepotpune, rastrgane i zagonetne rečenice koje se ponavljaju po četiri puta, a odijeljene su križićima, sitnim kružnicama i točkicama ili znakom paragrafa. Na nekima je natpis slično stiliziran, a isti ili različiti u sadržaju ponovno je ispisan usporedo s donjim i okružuje ga. Uz te ukrase okružene poluoblom, tankim prstenima udubinu pladnjeva okružuje savinuta vrpca koja se širi u zavojima u plitka ponešto eliptična udubljenja, poput poredanih širokih listova.

Pored tih većih reljefnih i udubelih ukrasa pladnjevi su okićeni utisnutim nizom sitnih hrastovih ili trokutno stiliziranih listića, ljiljanića na raščlanjenoj peteljci, koji se negdje spajaju međusobno, patkica, cvjetića, koji se kao kolajne nižu i okružuju rubove ravnih oboda ili se pak na njima podvostručuju. Na nekima su utisnuti i na trбуhu udubine pladnja. Kraj oboda je pojačan podvrnutim rubom da se pladanj zaštiti od oštećenja pri udaru ili padu.

Iako se pladnjevi ne mijenjaju u svom obliku, inačice njihovih ukrasa su, kako je navedeno, raznolike, a ti su u mnogima različito poredani.

Većina pladnjeva ima i slične omjere, nešto manje ili nešto više od 40 cm, a visoki su oko 4 cm. Većina ih se može datirati u 15. a neki i u 16. stoljeće, ali ne bi trebalo vrijeme njihova postanka točno odrediti, jer su izrađivani po obrascima koji se mogu dugo upotrebljavati. Očito je ipak da oni u kojima se javljaju renesansni oblici pripadaju 16. stoljeću, a možda i sljedećem.

Svakako zbog njihove starine i rasprostranjenosti u našoj sredini u doba kad je kovački i zlatarski obrt domaćih, naših zlatara bio razvijen, ovaj uvoz u Dalmaciju je zanimljiviji, jer su umjetnine stranih obrtnika iz tog vremena tu malobrojne i rijetko očuvane, iako one kovinske nisu još sve prepoznate.

Opisat ću u kratko one koje se ovdje prvi put objavljuju ili spominju u Dalmaciji, u središnjoj Hrvatskoj, u Istri i na okolnim joj otocima.

Pladanj s likom Bogorodice u župnoj crkvi u Omišu jedan je od najvršnjih među njima. Dno ispunja Marija sa sinom, u čijem se jakom tijelu sjedinjuje materinstvo i moć nebeske kraljice. U rukama drži slobodno položeno golo tijelo djeteta i žezlo. Na glavi joj je gotička kruna, pod nogama vitorog. Okružena je izmjeničnim vijugavim i ravnim zrakama. U čvrstom stavu krupnog tijela očituje se već renesansa.

U prvom prstenu oko nje su šesterolatički cvjetovi, a na trбуhu udubine gotički natpis nejasna značenja *RAHEWISHNBI* koji se ponavlja odijeljen točkicom četiri puta. Uz rub oboda je utisnut niz trolatičnog cvijeta na razdvojenoj peteljci i red patkica. Vjerojatno potječe iz 16. stoljeća, a spominje se u popisu crkvenih stvari kao »un bacil d' ottone« 1603. godine⁷⁶. Upotrebljava se rijetko za skupljanje milodara (sl. 1).

Pladanj s mučenjem sv. Sebastijana u crkvi konventualaca kraj obale u Šibeniku prikazuje polugolog mladolikog mučenika privezanog o golo okljaštreno stablo. S njegova boka jedan strijelac mu gađa i probada tijelo ručnim trećentističkim samostrijelom⁷⁷, a drugi strijelom iz napeta luka. Oba vitka lika su u profilu okrenuta k mučeniku, njihovi stavovi i

⁷⁶ C. Fisković, o. c. (30).

⁷⁷ Ct. Đ. Petrović, o. c. (1), sl. 23.

Sl. 1. Omiš. Zupna crkva

Sl. 2. Šibenik. Samostan konventualaca

Sl. 3. Šibenik. Samostan konventualaca

Sl. 4. Dubrovnik. Zavod za povijesne znanosti
JAZU

Sl. 5. Dubrovnik. Zavod za povijesne znanosti
JAZU

Sl. 6. Korčula. Muzej grada

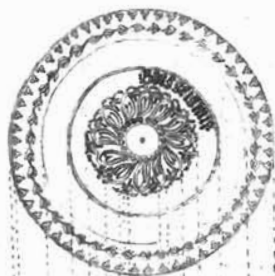
Sl. 7. Golubić, župna crkva

Sl. 8. Dubrovnik, Muzej u Kneževu dvoru

Sl. 9. Dubrovnik, Zbirka Podić

Sl. 10. M. Sabljar, Crtež pladnja u Ninu

Sl. 11. Dubrovnik, Zbirka Vernazza-Dragičević

Sl. 12. Dubrovnik, Zbirka Vernazza-Dragičević

C. FISKOVIĆ: *Mjedeni pladnjevi...*

Sl. 13. Koločep. Crkva sv. Antuna opata

Sl. 14. Korčula. Muzej grada

Sl. 14a. Korčula. Pladanj u Gradskom muzeju

Sl. 15. Korčula. Zbirka S. Tedeschi

Sl. 16. Korčula. Zbirka A. Kapor

Sl. 17. Orebići. Zbirka Fisković

Sl. 18. Split. Zbirka N. Oman

Sl. 19. Split. Zbirka M. Oman

Sl. 20. Dubrovnik. Muzej u Kneževu dvoru

Sl. 21. Dubrovnik. Muzej u Kneževu dvoru

Sl. 22. Vrbnik. Predela slike u župnoj crkvi (detalj)

Sl. 23. Vrbnik. Predela slike u župnoj crkvi (detalj)

Sl. 24. Buje. Crkva sv. Marije milosrdnice

Sl. 25. Cres. Crkva sv. Marije

Sl. 26. Zagreb. Muzej za umjetnost i obrt

Sl. 27. Zagreb. Nekoć u zbirci Weiss

C. FISKOVIĆ: *Mjedeni pladnjevi...*

Sl. 28. Zagreb. Nekoć u zbirci Weiss

Sl. 29. Zagreb. Muzej za umjetnost i obrt

Sl. 30. Zagreb. Muzej za umjetnost i obrt

Sl. 31. Zagreb. Muzej za umjetnost i obrt

Sl. 32. Zagreb. Muzej za umjetnost i obrt

Sl. 33. Zagreb. Muzej za umjetnost i obrt

pokreti, ruke, strelice i lukovi se povezuju u usklađenu cjelinu s okljaštenim granama stabla i zavijorenim pojasom mučenika, tako, da je prizor živahan, iako su im tjelesa oblikovana rastrgano. Odjeveni su u srednjovjekovno odijelo s kratkim haljetkom, opasani mačem, obučeni u šiljaste duge cipele. Mlađi nosi o ramenu tobolac, njegova je kosa kratka, a starijemu se pod kapom spušta u kovrčama niz leđa. Na hrapavom tlu niču biljke i cvijeće pod zvjezdanim nebom. U prstenu je naokolo natpis pseudokufskih, zapravo arabiziranih gotičkih slova, koji se ponavlja i na truhu udubine. Uz rub oboda je utisnut žir s dva lista. Promjer pladnja je 48 cm (sl. 2, 3).

Pladanj s prikazom starozavjetnog prizora kananskih izviđača u Zavodu za povijesne znanosti Istraživačkog centra JAZU u Dubrovniku, nabavljen je kod privatnika u tom gradu. Dva izviđača stupaju noseći o ramenima motku s punim, velikim grozdom i širokim listom vinove loze. Kratko odijelo im je razdijeljeno po bokovima i vide se kratke prugaste hlače i čizme. Na glavi im je meka poluobla kapa. Opremljeni su, dakle, kao putnici, a osjeća se i napor njihova hoda pod težinom krupnog grozda. U okolnom prstenu svija se u krugove lozica kovrčasta lišća uz koju su u isječcima manji cvjetovi. Natpis gotičkih slova, i ovdje ukrasno upisan, teče oko trbuha udubine. Uz podvrnuti rub oboda je cvijet u prustastom stiliziranom povelju pačetvorine i razdvojene peteljke (sl. 4).

Pladanj s prikazom Adama i Eve u zemaljskom raju u Zavodu za povijesne znanosti Istraživačkog centra JAZU u Dubrovniku, nabavljen je kod privatnika u tom gradu pred jedno desetljeće. Likovi praroditelja stoje okrenuti gledaocu s obje strane stabla u čijoj skupljenoj krošnji, nalik punoj vreći, nije označeno lišće već jabuke. Eva nudi jabuku Adamu koji pruža k njoj ruku. Drugom rukom prekrivaju listom središnji dio tijela.

Kosmati, nagi likovi su površno meko oblikovani, pa im stopala nalikuju perajama. Evino tijelo je putnije, oblije od mršavoga Adamova. O stablo se savija velika zmija okrunjena krunom. Uz Evu su označena vrata raja, i nad njima dio kuće s prozorima, a kraj Adama je savijena vrpca s istrošenim slovima. U perivoju ograđenom zidom rastu vitke procvjetale travke ispunjavajući prazninu između likova. Prizor je okružen gotičkim natpisom: *GEHWART DER IN FRID*. U širem krugu na truhu pladnja je drugi natpis trošnih slova. Uza nj je savinuta vrpca nanizanih širokih zavoja plitkih ponešto eliptičnih udubljenja. Široki, podvrnuti i ravni obod okružuje niz urezanih hrastovih listića, a nad njima uz sam rub pladnja nižu se uspravni cvjetići na razdvojenoj peteljci (sl. 5).

Pladanj s prikazom Adama i Eve u zemaljskom raju u Muzeju grada Korčule pripadao je zbirci obitelji Boschi. Sličan je opisanom pladnju istog prizora s praroditeljima u rajskom vrtu. Ovdje se na vrpici uz Adama čita zapis: o u o e 8 a o. Prizor okružuje gotički natpis: *GEH WART DER IN FRID* omeđen prstenom. Uza nj se nižu u krugu hrastovi listovi, plitkih ponešto eliptičnih udubljenja. Na ravnom podvrnutom obodu kruži utisnuti niz hrastovih listića i sasma uz rub okomito »ljljanovih cvijetova«, izraslih s tri bobice vrh trokrate peteljke. Promjer pladnja je 38 cm, a visina 3,50 cm (sl. 6).

Obitelj Boschi, u čijoj je zbirci nađen ovaj pladanj, doselila se u Korčulu iz Sicilije početkom 18. stoljeća, stekavši pri doseljenju i u 19. sto-

Ijeću imovinu u gradu i na otoku. Ne zna se jesu li pri svom dolasku donijeli, među ostalim, i dva mjedena pladnja ili su ih dobili u Korčuli, poveavši se rodbinski s ovamošnjim rodovima. Svakako treba napomenuti da je Tonček Boschi u 19. i u našem stoljeću skupljao starinske umjetnine i predmete u gradu Korčuli i u njegovoj okolici. Opat Božo Trojanis spominje u svojem vodiču Korčule tiskanom godine 1911. bez posebne oznake slike u toj zbirci⁷⁸, od kojih je J. Belamarić nedavno šest objavio pripisujući ih mletačkom slikaru Antoniju Marinettiju Chiozzottu⁷⁹. Ljubo Karaman, doduše, nije uvažio, značenje te zbirke za kulturnu povijest Korčule⁸⁰ i u njegovom spominjaju njezinih predmeta i umjetnina odrazuje se ondašnje nedovoljno shvaćanje naših povjesnika umjetnosti za kulturu stanovanja, opremu stanova, starinskih domova i predmete umjetničkog obrta vidljive onda i u Boschijevoj baroknoj kući⁸¹. U njoj, dakle, bijahu i oba mjedena pladnja spomenuta u popisu pokretnina te obitelji u svibnju godine 1902. među dragocjenjenim predmetima, procijenjena na vrijednost od sedam kruna: Due piatti d'ottone con lavori d'incisioni del peso di chil. 2,88, vale corone — 7.⁸²

Usprkos nastojanju Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture da zbirka Boschi ostane na okupu u vlastitoj obiteljskoj kući, nasljednici rasprodaše svoje pokretnine godine 1968. Nekoliko umjetnina i kulturno povijesnih predmeta otkupiše Muzej grada Korčule i Opatska riznica u Korčuli.⁸³ Tim je još jednom nestala jedna kulturno povijesna cjelina u unutrašnjosti korčulanskih kuća. Danas je u njoj, popravivši je, engleski general Fitzroy Mac Lean, poznat iz naše narodne oslobodilačke borbe, smjestio svoju zbirku. U njoj se nalazi i nekoliko mjedenih njemačkih pladnjeva, koje je on sabrao u Italiji, ali ih ne uklapam u ovaj rad, jer ne pripadaju našoj starijoj kulturnoj baštini, budući da su tek nedavno uneseni u Korčulu, a potječu, prema riječima vlasnika iz Firenze.

Među pladnjeve s prikazom Adama i Eve valja ubrojiti i onaj koji se prije drugoga svjetskog rata nalazio u pravoslavnoj crkvi u Vrlici, a kojemu se zameo trag nakon njenog bombardiranja.

Pladanj u pravoslavnoj crkvi sela Golubića kraj Knina ima u svojem središtu poznati motiv dvojice kananskih izviđača koji zajednički na motki nose veliki grozd vinove loze sa širokim listom. Pod tim teretom mladi, prvi, nosač se saginje u hodu i podupire rukom grozd. Obučen je u kratko odijelo razdijeljeno na pojasu tako da mu se vide bedra. Na glavi mu je »židovska kapa«. Stražnji, stariji nosač duge brade čvršće i pouzdanije korača na tlu obraslom travom. Odjeven je u dugo zimsko odijelo s mačem o pojasu, na nogama su mu čizme, a na glavi meka kapa uzdig-

⁷⁸ N. Trojanis, *Sui monumenti di storia e di arte esistenti nella città di Curzola con alcuni dati storici*, Trst 1911, 35.

⁷⁹ J. Belamarić, *Jedan prijedlog za šest Chiozzotta u Korčuli*, *Bulletin Razreda za likovne umjetnosti JAZU*, 2 (50), Zagreb 1980, 107.

⁸⁰ Lj. Karaman, *Šetnjom kroz Korčulu i njezine spomenike*, *Eseji i članci*, Zagreb 1939, 148.

⁸¹ C. Fisković, *Kazališne i glazbene priredbe u Korčuli u XIX stoljeću*, *Dani hvarskog kazališta*. Uvod, Split 1975, 147.

⁸² A. Fazinić, *Obitelj Boschi i njena zbirka u Korčuli*, *Fiskovićev zbornik*, I, Split 1980, 598. Autorica pretpostavlja da su možda izrađeni u Augsburgu i daje im kratki opis, str. 603.

⁸³ *Ibid.*, 572.

nuta oboda i široka vrha. Obojica okreću glave gledaocu, a stariji bradonja pokazuje desnicom grozd. Likovi, dakle, pokretima oživljuju prizor iz Starog zavjeta, koji je okružen gotičkim slovima: *RAHEWISHNBI* u dva reljefna kruga, od kojih uz vanjski kruži niz hrastovih listova. Na zaobljenom truhu uz njih je savijen niz plitkih udubina poput široke vrpce. Uz rub oboda kruži niz listića okomito postavljenih na razdvojenu peteljku. Služio je nekoć za iznošenje i dijeljenje posvećenog kruha vjericima u pričesti uobičajene u pravoslavnim crkvama. Iako je na njemu prikazan isti prizor kananskih izviđača, kao i na već spomenutom pladnju iz Zavoda za povijesne znanosti u Dubrovniku, ipak se oni međusobno u pojedinostima razlikuju. Na dubrovačkom pladnju je očitiji upliv renesanse i on se čini mlađi od ovog u Golubiću (sl. 7).

Pladanj s prikazom sv. Jurja pri ubijanju zmaja čuva se u Dubrovačkom muzeju u Kneževu dvoru. U srednjem ravnom polju dna mladoliki jahač jaše konja u nasrtaju i uzdignutim kopljem ubija zmaja. Odjeven je u jednostavni oklop s kojega mu vijori lagani plašt. Konj sitne glave i debela tijela preskače krupnog zmaja nespretnih nogu. U pozadini kleči oslobođena kraljevna, znamen maloazijske pokrajine Kapadocije, u kojoj je prema Zlatnoj legendi sv. Juraj propovijedao evanđelje.⁸⁴ Pred njom pase janje, a nad njom trepere sitne zvijezde. Prizor okružuju reljefni krug s urezanim hrastovim lišćem, a uz njega također u krugu, natpis: *GHWART DER IN FRID* koji se nepravilno ponavlja. Na truhu pladnja se nižu male osovljene urezane pačetvorine s cvijetom u sredini, a zatim široke nanizane i plitke udubine poput prepletene vrpce. Rub ravnog oboda je okićen okomito položenim dvostrukim hrastovim lišćem. Promjer pladnja je 42 cm, a visina 4 cm (sl. 8).

Pladanj u zbirci dr. Mata Podića u Dubrovniku. U središtu su dvije krlate sirene s mekom kapom i pletenicom na glavi, duga savinuta repa koji završava cvijetom i lisnatim ukrasom pod truhom. Pričvršćene su uz renesansni trbušasti stalak kao razvijene ukrasne drške. Na tanjuriću vrh stalka je voće. Okolo stalka ponavlja se natpis gotičkih slova *GHWART DER IN FRID* i nad njim drugi. Na truhu udubine poput zavijene vrpce, a na obodu dva niza lišća. Promjer 40 cm, visina 4 cm (sl. 9).

Osim ovdje nabrojanih pladnjeva s prizorom ili likovima u svom okruglom dnu, postoje usporedo s njima, ponekad i u istom mjestu, i drugi pladnjevi, gotovo istih omjera i visine, slično urezanih i raspoređenih sitnih ukrasa, ali s uskim dnom okruženim reljefnim motivom kružno povezanih »ribljih mjuhura« tako polegnutih da postizavaju dojam okretanja. Tu izbočenost sred pladnjeva prikazao je već spominjani Mijat Sabljar na svojem crtežu (sl. 10) pladnja iz župne crkve u Ninu. Taj motiv je uostalom jedini visoko reljefni dio pladnjeva tog obilježja.

Nekoliko takvih u Dalmaciji je već objavljeno, a ovdje im se pridodaju još nekoliko iz različitih mjesta. Oni se podudaraju u svemu s onima te vrste u evropskim zemljama.

Dva su u zbirci obitelji Vernazza-Dragičević na Bunićevoj poljani u Dubrovniku.

Oba pripadahu vlasteoskoj obitelji Sorkočevića, koja se isticala svojim bogatstvom u 16. stoljeću. Današnji vlasnici ih naslijediše rodbinskom vezom, kao potomci Mare Mirošević Sorgo, i odavnine su u njihovoj kući.

⁸⁴ L. Reau, *Iconographie de l'art chretien*, Paris 1958, 576.

Veći pladanj je ukrašen motivom izbočenih »ribljih mjehura« nanizanih oko središnjeg kruga i pojačanih u svojoj plastičnosti udubenom crtom koja im prati obris.

Dok im se donji šiljasti kraj tijesno svija jedan uz drugoga, dotle polukružni i širi gornji dio ostavlja između njih prostor ispunjen trolatičnim plitko ispupčenim cvijetom. »Riblje mjehure« okružuje natpis gotičkih malih slova *GOT SEI MIT UNS*, koji se ponavlja, a riječi mu dijele rombi i znak paragrafa (sl. 11).

Niz utisnutih hrastovih listova okružuje trbuh a uz obod kruže ljljani na razdvojenoj peteljci. Podvrnuti rub oboda je oštećen. Promjer iznosi 50 cm, a visina 4,6 cm.

U istoj zbirci je i manji pladanj lošije izradbe i djelomično trošan. Oko središnjeg kruga nanizani su »riblji mjehuri« s malim šiljkom na vrhovima koji su razmaknuti. Okružuje ih natpis gotičkih velikih slova: *GWART DER IN FRID* koji se ponavlja, ali je trošan. Uz njega su nanizane povijene plitke udubine savijajući se kao vrpca i sežući do oboda koji se ne širi, nit je ravan kao kod drugih pladnjeva. Promjer mu je 28 cm, a visina 2 cm. Presvučen je srebrnastom smjesom (sl. 12).

Pladanj u crkvi sv. Antuna Opata na otoku Koločepu, koja se spominje u 14. stoljeću. Iako je malena bijaše opremljena umjetninama, pa na njezinu zvoniku još zvoni srednjovjekovno zvono iz 1412. godine,⁸⁵ a u njoj je poliptih poznatog dubrovačkog slikara Ivana Ugrinovića iz prve polovice 15. stoljeća.⁸⁶

Stanovnici Koločepa su na vlastitim brodovima plovili u toku 15. i 16. stoljeća, pa su manje umjetnine, kao što je ovaj pladanj, mogli dobavljati iz inozemstva.

U njegovoj udubljenoj sredini oko središnjeg reljefnog prstena nanizani su plastično izbočeni »riblji mjehuri«. Natpis gotičkih velikih slova: *GEHWART: DER: IN: FRID*: ponavlja se i riječi su mu odijeljene dvočijem od malih kružića. Uokviren je s obje strane reljefnim prstenom, uz koji je, izvana, uobičajeni niz poredanih hrastovih listića. Trbuh je ispunjen koso poredanim plitkim udubinama koje oblikuju zavintu vrpca.

Na ravnom obodu su utisnuti poredani hrastovi listići, koji okomito rastu iz razdvojene peteljke nižući se uz porubljeni rub, nespretno zakrpljen na oštećenom mjestu (sl. 13).

Drugi pladanj nekadašnje već spomenute Boskijeve zbirke, koji je sada također u Muzeju grada Korčule ima izbočeni niz »ribljih mjehura«, pojačanih plastično udubenom crtom koja im prati obris. Prostor uz njihov vrh je ispunjen trolatičnim stiliziranim cvijetom. Okružuje ih natpis gotičkih malih slova: *GOT SEI MIT UNS* razdijeljen znakom u obliku paragrafa.

Na širokom obodu je niz urezanih šesterokrakih zvjezdica, a uz podvrnuti rub kruži poredano hrastovo lišće.

Promjer pladnja je 41,50 cm, a visina 4 cm (sl. 14).

U korčulanskom Gradskom muzeju se čuva također mjedeni pladanj kojemu je u sredini u plitkom reljefu cvijet okružen s dva prstena, a

⁸⁵ V. Lisičar, *Koločep nekoć i sada*, Dubrovnik 1932, 81.

⁸⁶ V. J. Đurić, *o. c.* (19), 45 sl. 3.

uokolo njih se savija križoliko grana vinove loze s četiri lista i grozda. Njen vanjski prsten okružuje manja vitica s lišćem u njenim krugovima, a zatim uobičajeni krug plitko udubljene široke vrpce. Uz rub ravnog oboda su utisnuti sitni stilizirani cvjetovi na raščlanjenoj peteljci. Promjer pladnja je 39 cm (sl. 14a).

Pladanj koji posjeduje obitelj Tedeschi u Zagrebu, prenesen je iz Korčule, a kupljen je u primorskom selu Vignju na Pelješcu. Na pitomoj obali tog sela u prometnom Pelješkom kanalu izvor je pitke vode pa je ono bilo naseljeno u antici i u srednjem vijeku, a pristajahu u njegovoj uvali i jedrenjaci da se opskrbe vodom. Postojala je tu i gotička crkva preinačena u 17. stoljeću u baroknu uz koju je sagrađen i dominikanski samostan. U crkvi je ostao iz nekadašnje crkve drveni kip Gospe sa sinom na prijestolju,⁸⁷ jedan od najvršnjih iz 15. stoljeća u Dalmaciji.

Vjerojatno iz te crkve potječe i mjedeni pladanj koji je korčulanska obitelj inž. Stanislava Tedeschiya, profesora Građevinskog fakulteta iz Zagreba, kupila u Vignju pred nekoliko desetljeća, ali su ga u viganjsku crkvu po svoj prilici donijeli pomorci koji uz nju i u 16. stoljeću pristajahu.

Na pladnju je oko tankog središnjeg prstena krug povijenih »ribljih mjehura« udvostručenih i pojačanih udubenom crtom koja im prati oblik. Rub mjehura je nareckan, a iz njegovih prigiba raste četverolatični cvijet. Taj središnji ukras okružuju niz reljefnih točkica i okružen dvostrukim jednostavnim prstenima niz zbijenih poluloptica, iza kojih je trbuh pladnja ispunjen koso poredanim plitkim udubinama. Na ravnom obodu utisnuta su dva reda ljiljanovih cvijetića, a sam porubljeni rub okružuje niz dvostrukih polulukova.

Iako ovaj pladanj, kojemu je promjer 42,5 cm, a visina 4,5 cm, nema središnjeg prizora s likovima, ipak je jedan od najbogatije ukrašenih u Hrvatskoj (sl. 15).

U kući obitelji inž. Ambroza Kapora sred starog dijela Korčule, u kojoj je okupljeno nekoliko starinskih predmeta i umjetnina ponajviše iz doba braće Ivana i Matije Kapora, koji su se bavili književnošću i skupljanjem starina, krajem 18. stoljeća i u prvoj polovici 19. stoljeća, čuva se i jedan mjedeni pladanj. U udubljenoj sredini je niz nespretno savinutih »ribljih mjehurića« s udubljenom crtom koja im prati oblik. Uz njihov vrh u isječku je trokutni reljefni cvijet. Na trbuhu je natpis gotičkih malih slova *GOT SEI MIT UNS* koji se ponavlja. Na trbuhu pladnja nema uobičajenih plitkih nanizanih udubina, ali je porubljeni obod iskićen utisnutim nizom šesterolatičnih cvijetića i nizom spojenih hrastovih listića (sl. 16).

Pladanj u Fiskovićevoj kući na Orebićima spominje se u toku 19. stoljeća, a pripadao je vjerojatno toj prije razgranatoj pomorskoj obitelji koja živi od druge polovice 16. stoljeća u tom pelješkom mjestu.⁸⁸ Njezini su članovi plovili i izvan Sredozemlja,⁸⁹ pa dobavljali predmete i iz sjevernih evropskih zemalja kao i ostali pomorci iz područja nekadašnje Dubrovačke Republike.

⁸⁷ I. Fisković, *Kulturno umjetnička prošlost Pelješskog kanala*, Split 1972, 53, sl. 39.

⁸⁸ V. Ivančević, *O pelješkim pomorcima iz roda Fisković sa Pelješca iz 18. i 19. stoljeća*, *Anali Historijskog odjela Centra za znanstveni rad JAZU u Dubrovniku*, XV—XVI, Dubrovnik 1978, 247, tabla.

⁸⁹ S. Vekarić, *Pelješki jedrenjaci*, Split 1960, 215, 290.

Dno pladnja okružuje reljefni prsten i niz okruglih utisnutih cvjetića. Uz njih se uzdižu izbočeni nanizani »riblji mjehuri« čiji su oblici pojačani i udvostručeni udubljenom crtom koja im prati obris.

Između njihovih vrhova su trolatični stilizirani cvjetovi sa središnjom polukuglicom. Okružuje ih natpis arabiziranih gotičkih kufijskih slova, koji se sretaju i na istočnjačkom oružju, a zatim niz plitkih ukošenih udubina na trbuhu. Obod okružuju nanizani hrastovi listovi i ljiljani na razdvojenim peteljka. Rub pladnja je podvrnut. Promjer mu je 44 cm (sl. 17).

U *zbirci obitelji Oman u Opuzenu* koja posjedovaše nekoliko umjetni-⁹⁰ nalazili su se od 19. stoljeća dva mjedena pladnja, koja su prenesena u Split. Jedan je kod Nika Omana. Dno s prstenom okružuje vijenac »ribljih mjehura«, vitkih i čvrstih u svom jednostavnom obliku sa šiljkom na vrhu. Uz njih je između dva reljefna prstena plitki reljef zavinate lozice u čijim su krugovima izmjenično poredani cvijet i široki list. Vijenac kovrčastog lišća u plitkom reljefu savija se uz granu okolo vanjskog prstena, a uz njega je na trbuhu pladnja zavijena vrpca plitkih širokih zavoja. Uz porubljeni ravni obod su urezani trolatični cvjetići na razdvoje-
noj peteljci raširenoj u trodijelni listić. Natpisa nema. Promjer pladnja je 43 cm, a visina 5 cm. Vršci »ribljih mjehura« su oštećeni, probušite ih čestom upotrebom i čišćenjem pri vrhu (sl. 18).

Drugi pladanj Omanove opuzenske zbirke, koji posjeduje Miho Oman u Splitu, ima na sredini dna peterolatični cvijet plitkog reljefa sa zrnatim tučkom iz kojega rastu prašnici. U okolnim prstenima se ponavlja prvi natpis *RAHEWISHNBI*, a okolo njega kruži i drugi, vanjski *ZEIT: GELV: EK: BART: L*, koji se također ponavlja razdijeljen dvotočjem. Uza nj je na trbuhu pladnja niz plitkih udubina savinutih u povijenu vrpcu kao i na većini ovdje objavljenih pladnjeva. Na obodu podvrnuta ruba je niz cvjetića nad bobuljom iznad razdvojene peteljke i red nanizanih hrastovih listića.

Promjer pladnja je 43 cm, a visina 4,5 cm (sl. 19).

Pladanj u Kulturno-povijesnom odjelu Dubrovačkog muzeja u Kneževu dvoru ima uz dno nespreno izrađeni vijenac »ribljih mjehura« s podvostručenom udubljenom crtom. Uz njihov vrh su trodijelni cvjetovi. Okolo kruži natpis *GOT SEI MIT UNS*. Na ravnom obodu urezane su u krugu šesterozračne zvijezde i uz porubljeni rub okomito poredani trolatični cvjetovi na raščlanjenoj peteljci. Promjer mu je 47 cm (sl. 20).

Slični pladanj u Dubrovačkom muzeju ima također vijenac »ribljih mjehura« s podvostručenom udubenom crtom koja im prati obris. Uz njihov vrh je trolatični cvijet, a na trbuhu trošni natpis gotičkih slova i nad njim zavijena vrpca s plitkim udubinama.

Uz porubljeni rub oboda utisnute su gusto poredane točkice. Promjer mu je 43 cm (sl. 21).

Prema dosad nađenim pladnjevima obaju tipova s prizorom, i bez njega, može se reći da oni bijahu poznati uzduž Dalmacije, i to ne samo u njezinim primorskim i otočkim već i zagorskim mjestima. Nađeni su u

⁹⁰ C. Fisković, Prijedlog za Tintoretta u Splitu, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, 19, Split 1972, 91; isti, *Slike Liberale Cozza u Splitu i Hvaru, Zbornik Narodnog muzeja*, VIII, Beograd 1975, 579; isti, Tiepolova kopija u Splitu, *Bulletin Razreda za likovne umjetnosti JAZU*, 1 (52), Zagreb 1982, 69.

Zadru i njegovoj kopnenoj okolici, u Šibeniku, Omišu, kraj Neretve u Opuzenu, u Korčuli, a najviše u Dubrovniku i na tlu nekadašnje mu republike: na Šipanu, Koločepu i Pelješcu. Najranije su zabilježeni početkom 16. stoljeća u Lopudu,⁹¹ prvih godina slijedećeg stoljeća u Omišu, a zatim u 19. stoljeću u Dubrovniku, ali te su bilješke slučajne i ne otkrivaju gdje ih je sve bilo, jer nam nedostaju mnogi popisi crkvenih i kućnih pokretnina. Osim toga oni su spomenuti u toku 16. i 17. stoljeća samo kao »mjedeni pladnjevi« bez opširnije i jasnije oznake ili opisa koji i inače nedostaju, pa se ne može točno tvrditi da se to odnosi na takve njemačke pladnjeve. Nađeni su ponajviše u seoskim i gradskim crkvama, a i u imućnijim kućama. Njihova namjena je u crkvama jasna, služili su pri vjerskim obredima, a najčešće pri skupljanju milodara, ali su danas uglavnom izvan uporabe. Zamijeniše ih oni raskošnije i uglednije građe, srebrni koji se unašahu u 18. stoljeću ponajviše iz Mletaka. Oni u kućama mogli su služiti za nuđenje hrane pri gozbama, ali i za pranje ruku poslije jela. U popisu nekretnina jedne lopudske kuće iz godine 1516. jasno je označeno »baccile uno de ottone da lavar le mani con suo bocale«,⁹² iako nije jasno je li se radi upravo o pladnju gotičkog izgleda i vrsti o kojoj se ovdje piše. Nije isključeno da su oni, ako se to na njih odnosi, imali i svoj vrč koji je mogao stajati na središnjoj zaravnjenoj površini okruženoj »ribljim mjehurima«.

Tim bi oni pladnjevi bez likovnih prizora bili popunjeni, ali o tome nema dokaza, premda su mnogi vrčevi i tanjuri, raskošniji i kasniji, kao Jamnizerov⁹³ u riznici dubrovačke stolne crkve i onaj flamanski u riznici zadarske,⁹⁴ pa i na slici Jacoba Bassana⁹⁵ tako upotpunjeni. Takvi primjerci bijahu česti, ali nam barem zasad nije poznato da pladnjevi ove vrsti bijahu upotpunjeni odgovarajućim vrčem. Na objavljenim bakrorezima koji prikazuju majstore pri izradbi takvih pladnjeva iz 15. stoljeća vide im se obrasci i pojedini dijelovi u zanatskim radionicama, ali se ne primjećuju odgovarajući im vrčevi.⁹⁶ Svakako sredina izbočenog dna okružena »ribljim mjehurima« mogla je poslužiti postavljanju manjeg vrča ili čaše.

Na spomenutoj slici u Vrbniku na Krku, kojoj ovdje objavljujem dva ulomka, vide se ti pladnjevi, od kojih jedan ima izbočene zavinute »riblje mjehure«, na polici u blagovaonici ili pri stolu za jelo kao na nekim slikama evropskih slikara 17. stoljeća⁹⁷ (sl. 22, 23).

Međutim u velikom kasnogotičkom zidnom umivaoniku 16. stoljeća Skočibuhina renesansnog ljetnikovca u Suđurđu na Šipanu našao sam tri njemačka pladnja izrazitog kasnogotičkog oblika s »ribljim mjehurima«. Zatekao sam ih na policama tog reprezentativnog umivaonika nakon drugog svjetskog rata s još dvije mjedene posude za pranje i zatim

⁹¹ N. Beritić, o. c. (3).

⁹² *Ibid.*, 502.

⁹³ J. Gelcich, o. c. (39), 146.

⁹⁴ V. sl. I. Petricioli, o. c. (4), 124, br. 111.

⁹⁵ Jacobo Bassano, catalogo della mostra a cura di P. Zampetti, Venezia 1957, sl. 24; *isti*, J. Bassano, Milano 1964, tab. V, VIII, IX.

⁹⁶ M. Šetinc, o. c. (70), 149, sl. 1, 2, 3.

⁹⁷ K. Radulić, o. c. (71), 114.

skupno objavio.⁹⁸ To bi upućivalo da su služili za pranje ruku i postavljeni na izvorno prvotno mjesto u središnjoj prizemnoj blagovaoni, po starinskom običaju i davnoj predaji.

U većini crkava, gdje su sada, rijetko se upotrebljavaju, a u kućama i privatnim zbirkama najčešće vise kao starinski ukras na zidovima. Međutim njihova trošnost jasno odaje da prije bijahu u spomenutim upotrebama.

Kao i kod bezbroj predmeta umjetničkog obrta, teško je utvrditi kako su dospijevali u naše krajeve, jer je u 15. i 16. stoljeću trgovina, a i narudžba tih rukotvorina bila razgranata, a ne bijaše uvijek određena pojedinačnom porudžbinom ni namjenom onako kao mnoge slike, žrtvenici, namještaj i poneki predmeti za pojedinu crkvu ili kuću. Ti pladnjevi su poznati i općenito prihvaćeni obrtnički proizvodi koji su različitim trgovačkim putovima, ali i pojedinačnom kupovinom naših ljudi i pomoraca u sjevernim evropskim lukama mogli dospijevati k nama izvorno ili preko susjednih talijanskih luka. U Italiji ih je zapaženo mnogo, i to u Pulji, u Abrucima, u Kalabriji i u drugim apeninskim pokrajinama,⁹⁹ pa i u Mlecima¹⁰⁰ s kojima Dalmacija i Istra bijahu u 15. i 16. stoljeću povezane i preko kojih njihova mjesta dobavljahu umjetnine. Usporede li se pladnjevi ove vrsti sačuvani u Italiji i u nas, uočiti će se da pripadaju istoj vrsti i vremenu. Pladnjevi iz Modunja¹⁰¹ naliče na one iz Koločepa i iz Dubrovačkog muzeja. Pladanj u tršćanskom Muzeju Sartorio i onaj u Maruggiu¹⁰² imaju prizor sa sv. Jurjem kao i oni u Kolarini, Tribnju,¹⁰³ u zadarskoj crkvi sv. Sime i u Dubrovačkom muzeju, iako su svih tih šest pladnjeva zasebne inačice, a i likovna im je vrijednost različita. Prizor s Gabrijelovim navještenjem Mariji na pladnju u S. Giovanni Rotondo¹⁰⁴ imao je i onaj pladanj koji se spominje krajem 19. stoljeća na prodaji u Dubrovniku¹⁰⁵ za koji se ne zna gdje je dospio. Prizor s Evom i Adamom u zemaljskom raju koji nam je poznat s pladnja u Korčuli i u Dubrovniku vidi se i na onom u Casnigu, u pokrajini Bergama¹⁰⁶ i u privatnom posjedu u Rimu.¹⁰⁷ Natpis na pladnju kod M. Omana i u Golubiću slični na onaj u S. Giovanni Rotondo u Pulji.¹⁰⁸ Još su češći u Italiji oni njemački mjedeni pladnjevi koji nemaju likovni prizor, već samo uz dno krug »ribljih mjehura« i gotički natpis. Ima ih u Pulji,¹⁰⁹ u Pedrengu

⁹⁸ C. Fisković, *Le ville ragusee, Arte veneta*, XXXII, Venezia 1978, sl. 5; F. Kesterčanek, *Renesansni dvorci obitelji Stjepovića — Skočibuhe na Šipanu, Anali Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku*, VIII—IX, Dubrovnik 1961, 146.

⁹⁹ *Mostra dell'arte in Puglia dal Tardo antico al Rococo*, Catalogo curato dal M. D'Elia, 1964, 125.

¹⁰⁰ Na slikama J. i F. Bassana, *P. Zampetti*, Jacobo Bassano, Milano 1964, tab. V, VIII, XI; A. Venturi, *Storia dell'arte italiana*, IX, Milano 1929, sl. 840, 845, 874.

¹⁰¹ *Mostra dell'arte in Puglia, o. c.* (99), sl. 130.

¹⁰² *Ibid.*, sl. 132.

¹⁰³ K. Radulić, *o. c.* (71), tab. XXIV — XXVI.

¹⁰⁴ *Mostra . . . , o. c.* (99), sl. 131.

¹⁰⁵ *O. c.* (44). Prizor Navještenja ima i jedna mjedena zdjela u spominjanom muzeju u Zagrebu, ali ta ne spada, strogo uzevši, u skupinu ovih pladnjeva.

¹⁰⁶ *Inventario degli oggetti d'arte d'Italia, I. Provincia di Bergamo*, Rim 1931, 202, 212, 360. Tu je označeno da je njemački, tirolski rad i da potječe iz 18. stoljeća iako nema ničeg baroknog!

¹⁰⁷ W. Körte, *o. c.* (72), sl. 37.

¹⁰⁸ *Mostra o. c.* (99), 127

¹⁰⁹ *Ibid.*, sl. 130.

pokrajine Bergamo,¹¹⁰ u Castrovillariju i Kalabriji¹¹¹ i u mjestima pokrajine Parme Monchiu i Baganzi,¹¹² te u Milanu¹¹³ što zajedno upućuje na znatnu rasprostranjenost proizvoda. Prikazani su i na djelima talijanskih renesansnih slikara Domenika Ghirlandaija,¹¹⁴ već spomenutog Jakova Bassana i onog nepoznatog u Vrbniku, što potvrđuje da ih je bilo i u Mlecima. S laguna su u Dalmaciju mogli dospijevati izravno ali i preko sjevernog primorja gdje su također poznati. U crkvi sv. Marije Milosrdnice u Bujama već je zabilježen u 18. stoljeću, a zatim unesen u popis umjetnina godine 1935. uz kratki opis i oznakom da pripada njemačkim radionicama 16. stoljeća.¹¹⁵ Slika mu nije objavljena, pa je stoga donosim ovdje.¹¹⁶ U sredini dna je Ciceronova glava u profilu ovjenčana lovor-vijencem, a okružena natpisom velikih klasičnih slova: *MARCV. TVLVIS. CIC. ERO. CONS.* Uz reljefni prsten nanizani su hrastovi listići, koji se ponavljaju uz niz kružića na podvrnutom obodu. Klasična slova i Ciceronova glava odaju već renesansni slog 16. stoljeća. Sličnu glavu i natpis ima ovakav pladanj u crkvi Immacolate mjesta Andalo u pokrajini Sondrio¹¹⁷ a i u Würtembergu i španjolskom mjestu Vichu¹¹⁸ (sl. 24).

I na Cresu se čuva u župnoj crkvi sv. Marije također pladanj ove vrsti s dva niza nejasnih izreka koje se četiri puta ponavljaju ispisane kasnogotičkim slovima, od kojih su prve odijeljene staračkim glavama. Spominjan je u popisima umjetnina¹¹⁹ ali mu nije donesena fotografija pa ga stoga objavljujem da se vidi raznolikost njihovih inačica na našem primorju (sl. 25).

Gdje su nađena ona tri koja sam zatekao u nekadašnjoj zagrebačkoj zbirci *Ervina Weissa* nisam mogao doznati nakon njezine razdiobe. Dao sam ih nakon drugog svjetskog rata fotografirati i iz te fotografije se vidi da je jedan dospio u Muzej za umjetnost i obrt u Zagrebu, u kojemu je zaveden pod brojem 370. Uz tri prstena, od kojih je srednji najširi nanizani su u krugu »riblji mjehuri« ispučeni kao na pladnju Nika Omana u Splitu. Okružuje ga natpis kufskih slova čiji se sadržaj ponavlja između dva koluta. Na trbuhu mu je niz nanizanih plitkih udubina, a uz ravni obrubljeni obod poredani urezani cvjetići s kuglicom na raščlanjenoj peteljci. Promjer pladnja je 38,7 cm (sl. 26).

Kamo su dospjela druga dva veća pladnja spomenute zbirke, nisam mogao doznati a vide se na fotografiji. Jedan ima ispučano dno sredine s prstenom i krugom nanizanih »ribljih mjehura« s poredanim udubljenim crtama. Naokolo je natpis koji gotičkim slovima ponavlja *GOT SEI*

¹¹⁰ *Ibid.*, 125.

¹¹¹ *Inventario degli oggetti d'arte d'Italia*, II, Calabria, Rim 1933, 159.

¹¹² *Inventario degli oggetti d'arte d'Italia*, III, Provincia di Parma, Rim 1934, 260.

¹¹³ *F. Malaguzzi Valeri*, *La corte di Lodovico il Moro*, Milano 1913, 248.

¹¹⁴ *M. Chiarini*, *Domenico Ghirlandaio*, Milano 1966; *A. Venturi*, *Storia dell'arte italiana*, VII, Milano 1911, sl. 414.

¹¹⁵ *Inventario degli oggetti d'arte d'Italia*, V, Provincia di Pola, Rim 1935, 24; *M. Peršić*, *Djela obrađenog metala u sakralnim objektima Pule i problem njihove zaštite*, *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 4, Zagreb 1978—1979, 313.

¹¹⁶ Fotografije pladnjeva iz Buja i Cresa, izradio *V. Malinarić*, one iz Splita *Z. Bačić*, a iz Zagreba *M. Braun*.

¹¹⁷ *Inventario degli oggetti d'arte italiana*, IX, Rim 1938, 9. Uz glavu su gotički lukovi kojih na pladnju iz Buja nema.

¹¹⁸ *K. Radulić*, *o. c.* (71), 112.

¹¹⁹ *Inventario . . .*, *o. c.* (115), 82.

MIT UNS. Uz natpis se nižu plitke udubine, a na obrubljenom obodu, koji je zakrpljen, dva niza cvjetova, od kojih su krajni na raščlanjenoj peteljci (sl. 27).

Treći pladanj s fotografije te nekadašnje zbirke je najzanimljiviji, jer mu sredinu ispunjavaju reljefne krilate sirene savita repa sa cvijetom, postavljene s obje strane stiliziranog razvijenog ukrasa nalik na neki stalak, poput onih na pladnju u spomenutoj zbirci dr. Mata Podića u Dubrovniku. Okružene su s dva ispisana reda, prvi s kufskim drugi s latinskim velikim slovima, ali su oba na fotografiji nečitka. Na ravnom obodu su nanizani utisnuti loptasti cvjetovi na raščlanjenoj peteljci. Po oblini središnjeg ukrasa sa sirenama moglo bi ga se datirati u drugu polovicu 16. stoljeća (sl. 28).

U spomenutom zagrebačkom muzeju čuvaju se, osim onoga iz zbirke Weiss, još nekoliko pladnja.

Najzanimljiviji je onaj koji u sredini ima reljefni prizor Abrahamove žrtve. Abraham je dignuo mač nad Isakom koji kleči na lomači, ali mu ga anđeo usteže. Obučen je u debelo odijelo s kaputom i čizmama. Zemlju pokriva trava i iz nje raste stablo trodijelne vodoravne krošnje. Tu je i ovan uobičajen pri tom prizoru kao nadoknada za oslobođenog Isaka. Na nebu su označeni oblaci i zvijezde. Okolo tog prizora je natpis u kufskim slovima okružen pleterom i nizom uobičajenih plitkih udubina, a rub ravnog oboda je okružen utisnutim listićima vrh trokuta prošupljena gotičkim trolistom. Promjer je 42 cm, a visina 4,5 cm. Na pladnju je muzejska oznaka R.D. 615 Zagreb (sl. 29).

Drugi pladanj iz tog muzeja ima uokolo središnjeg dna krug »ribljih mjehura«. Na truhu mu je niz plitkih savinutih udubina i uz njih unutarnji natpis *RAHEWISHNBI* koji se ponavlja, okružen vanjskim *DEGISCAREROR* rastavljen u svom ponavljanju znakovima sličnim paragrafu. Na obodu podvrćena ruba nižu se uokrug poredani utisnuti hrastovi listići i loptice na raščlanjenim peteljka. Promjer mu je 42 cm, a visina 4,5. Zabilježeno je da potječe iz Velikog Bukovca (sl. 30).

Treći pladanj spomenutog muzeja ima oko središnjih prstenova nanizan krug »ribljih mjehura« i nečitki trošni natpis. Na truhu je niz plitkih povijenih udubina, a na ravnom obodu podvrćena ruba je vijugava vitica s lišćem i utisnuti niz spojenih kolutića ukrašenih lukova s tri loptice na drščima, uzdignutih na svakom spajanju lukova. Promjer mu je 44,5 cm, a visina 4 cm. Označen je brojem muzejskog popisa 294/52, 337 (sl. 31).

Četvrti pladanj u navedenom muzeju ima niz ribljih mjehura koji su nanizani oko središnjih prstenova sred kojih je ispupčano okruglo dno. Mjehuri imaju šiljak na polukružnom završetku koji dodiruje vanjski reljefni prsten. Visina truha i plošni obod nemaju nikakva ukrasa, ali su u njemu utisnuti žigovi sa slovima *G I S (?) G 26 (?)* u pačetvorinastoj udubini. Jedan od tih žigova je otisnut na ravnom obodu koji nije obrubljen. Čini se da su truh i obod sa žigovima kasnije nadodani oko starijeg središnjeg dijela sa istrošenim »ribljim mjehurima«. Promjer mu je 34 cm (sl. 32).

Obratno od četvrtog *peti pladanj u Muzeju za umjetnost i obrt* sav je ukrašen reljefnim, ispupčanim i urezanim sitnim ukrasima, pa je i po tome rijedak i neobičan među ovdje objavljenim. Na njegovom dnu su

kananski izviđači obučeni u kratki haljetak, kratke hlače i visoke čizme, sa šešikom široka oboda na glavi. Na motki nose o ramenu veliki grozd s dva stilizirana široka lista, koračajući usporedo po zemlji ukrašenoj cvijećem i lišćem. Oba lika su ucrtana i malo ispupčena kao i listovi loze, tek su jagode grozda jače, reljefno i pojedinačno istaknute. Prizor je okružen utisnutim nizom lukova vrh kojih su trolatični cvjetovi. Ravni obod je bogato ukrašen reljefnim prstenom i oko njega urezana valovita vrpca s unutarnje, a s vanjske niz eliptičnih reljefnih ukrasa okruženih urezanim kolajnom nanizanih zrnaca, koja se svija oko njih i preoblikuje i četvorinu okružujući reljefne poluloptice koje se redaju izmjenično s eliptičnim reljefnim ukrasima. Sa strana su joj umetnuti i urezani mali krugovi. Rub oboda je omeđen reljefnim jačim prstenom koji je oštećen i zakrpljen na jednom mjestu. Takav obod je neobičan i po svom ukrasu i po svojoj čvrstoći. Njegovi reljefni eliptični ukrasi nalikuju na drago kamenje umetnuto u srednjovjekovne kovinske crkvene predmete, čine ga plastičnim i raskošnim, iako nema »ribljih mjhura«. Možda bismo ga mogli datirati u 17. stoljeće (sl. 33).

Sličan je onome koji je objavljen u katalogu izabranih djela iz spomenutog muzeja godine 1970. (sl. 49), a smatra se da potječe iz srednje Evrope i datira se također iz 17. stoljeća. Ovak koji ovdje objavljujem je zbog jačih grafizama i nošnje nosača čini se nešto stariji.

Šesti pladanj istog muzeja je skovan po nekom starom od kojega je ostao samo izvorni krug »ribljih mjhura«, a svi ostali dijelovi su noviji. Promjer mu je 34 cm.

Vjerojatno se mjedenih pladnjeva sličnih opisanim nalazi i u ostalim mjestima gornje Hrvatske, što svjedoči i spomenuti pladanj nađen u Velikom Bukovcu.

U spomenutom zagrebačkom muzeju nalazi se i nekoliko mjedenih zdjela koje se zbog svojega profila a i reljefnih ukrasa ne mogu ubrojiti u ovu skupinu.

Pladnjevi ove vrsti prostirahu se vjerojatno iz spomenutih južnonjemačkih središta najviše po gornjoj Evropi. Tako ih se nalazi i u slavenkim zemljama u Českoj u jednom dijelu Rusije, a osobito u Poljskoj. Pladanj s Navještenjem Gabrijela Mariji, viđen nekoć u Dubrovniku, postoji i u crkvi u Boguszyce,¹²⁰ a onaj s mučenjem sv. Sebastijana u Olkuzu¹²¹ naliči na onaj u Šibeniku. Unašahu ih u Nizozemsku i u Englesku, a na jugu dospijevahu u 16. st. u Španjolsku. Neki koje sam vidio u muzejima Toleda i Madrida s prizorom Eve i Adama poprimiše već renesansne crte i nemaju gotičkih natpisa. Pladnji s tim prizorom bili su izloženi na izložbi ugarske povijesti u Narodnom muzeju u Budimpešti, priređenoj 1965. godine, a nalaze se i u Musée des arts decoratifs u Parizu i slične na one u Dubrovniku i u Korčuli.

Pladnji s »ribljim mjhurima« poznati su u Engleskoj, jedan je izložen u londonskom Victoria and Albert muzeju.¹²² Nalazimo ih i u Francuskoj,

¹²⁰ Katalog zabytków sztuki w Polsce II, Województwo Łódzkie u redakcji I. Z. Łozińskiego, Warszawa 1954, ilustracije, sl. 632; O. I. Mulert, o. c. (35), 26.

¹²¹ Katalog zabytków sztuki w Polsce I, Województwo Krakówskie u redakcji J. Szablowskiego, Warszawa 1953, tekst, str. 400, ilustracije, sl. 797.

¹²² V. sl. Stilovi, namještaj dekor od srednjeg veka do Luja XV, Beograd 1972, 46.

jedan se čuvao u 19. stoljeću u pariškim muzejima Cluny¹²³ i već spomenutom Musée des arts decoratifs.

Ali da se ne traga po tim i još udaljenijim evropskim zemljama, treba napomenuti da njemački pladnjevi iz Hrvatske imaju slične prizore kao i oni nađeni u Sloveniji i Srbiji npr. prizor kananskih izviđača, Adama i Eve, Navještenja iz muzeja u Ljubljani i Mariboru i iz župne crkve u Kamnici.¹²⁴ Prizor iz zemaljskog raja na pladnju iz okolice Beograda¹²⁵ slični iako nije isti, na one s pladnja u Dubrovniku i u Korčuli. Prizor s Jagancem Božjim, Kristovim znamenom na pladnju u Risnu izuzetan je i nema, barem dosad, usporedbe s ostalima u našoj zemlji.

Jednako tako su im pored likovnih prizora slični i drugi, manji urezani i reljefni ukrasi pa i natpisi dani u nekoliko poznatih inačica, a i u izmijenjenim redovima i nizovima.

Po svemu, dakle, ovdje objavljeni pladnjevi upotpunjavaju sliku svoje rasprostranjenosti po Evropi. Njihov nalaz uzduž Dalmacije i u ostalim krajevima Hrvatske uvjetovan je kopnenom i pomorskom trgovinom između naših pokrajina i susjednih talijanskih pa i dalekih sjeveroevropskih luka, ali se u unutrašnji dio Hrvatske mogahu unositi i kopnenim trgovačkim putovima kao i u Bosnu, u Srbiju, Makedoniju i Crnu Goru. Različita likovna vrsnoća tih pladnjeva jasno očituje da nisu izrađeni u istoj radionici ni od istih majstora, te da obrasci za slične prizore i ukrase ne bijahu isti. Usporedi li se npr. prizor sa sv. Jurjem na pladnju Dubrovačkog muzeja s onim razigranim na pladnju iz Zadra i onim pojačanim i raskidanim u pretjeranosti crta i pokreta na pladnju u Tribnju,¹²⁶ vidjet će se da je dubrovački prizor skladniji, kao i onaj u Kolarini.¹²⁷ Poznati prizor kananskih izviđača na pladnju u Obrovcu,¹²⁸ Zagrebu i Dubrovniku, podudaraju se kao i prizor Sebastijanova mučenja na šibenskom i smokovičkom,¹²⁹ ali su mu ipak ukrasi drukčiji. Prizor s Adamom i Evom u Dubrovniku veoma slični na onaj u Korčuli, a sirene s onog Podićevog na one s onog u Zagrebu.

Takvih usporedaba pladnjeva s prizorima moglo bi se izvršiti još nekoliko, i to ovih u Hrvatskoj s onima u Sloveniji, u Njemačkoj,¹³⁰ Italiji, Francuskoj, Nizozemskoj¹³¹ i Engleskoj¹³² i u drugim zemljama, ali se prije sustavnog objavljivanja svih pladnjeva ne bi postigao konačan uvid u njihovu međusobnu ovisnost. Može se doduše sada vidjeti da su obrasci za prizore često prenašani, ali su slični ili isti natpisi ili pak utisnuti sitni ukrasi uz njih mijenjani, kao i onaj reljefni cvijet u dnu pladnja kod Miha Omana u Splitu, koji nalikuje na cvijet sred pladnja s Ohrida.¹³³

¹²³ A. Demmin, *Encyclopedie des beaux Arts plastiques*, II, Paris, 1315. Izdanje iz 19. stoljeća.

¹²⁴ V. sl. M. *Setinc*, o. c. (70).

¹²⁵ B. *Radojković*, o. c. (74).

¹²⁶ K. *Radulić*, o. c. (71), tab. XXV, XXVI.

¹²⁷ *Ibid.*, tab. XXIV.

¹²⁸ *Ibid.*, tab. XXIII.

¹²⁹ *Ibid.*, tab. XXI.

¹³⁰ Meyer *Lexicon*, 12, Leipzig 1930, tab. 3.

¹³¹ Koper en Brons Antwerpen, Katalog. Pladanj s prizorom kananskih izviđača s oznakom da je izrađen u Nürnbergu početkom 16. st.

¹³² E. *Turner*, o. c. (35), sl. 4, br. 5. Pladanj iz 16. stoljeća sa sv. Jurom u borbi sa zmajem.

¹³³ B. *Radojković*, o. c., (74), sl. 11.

Tim nastajahu bezbrojne inačice koje skupa s ovim u Hrvatskoj obogaćuju zalihu ovih umjetnina dospjelih po svim evropskim zemljama pa i na južnoslavensko tlo.

Pitanje jesu li ti pladnjevi djelovali i na oblikovanje zdjela i pladnjeva koje izrađivahu u 15. i 16. stoljeću dubrovački i dalmatinski zlatari, moći će se riješiti kad se prouče sve umjetnine naših majstora tog vremena. Za sada ipak treba pretpostaviti da je motiv »ribljih mjhura« i trolatičnih cvjetica uz njih na dubrovačkoj srebrnoj zdjelici iz 15. stoljeća, pečatanoj žigom sv. Vlaha, koju sam objavio godine 1949, preuzet s njemačkih pladnjeva.¹³⁴ »Riblji mjhuri« se javljaju međutim i na keramičkim tanjurima 16. stoljeća u Mlecima od kojih se neki nalaze u bečkim muzejima.

Kad te radove bolje i svestranije prouče njemački i ostali pa i naši stručnjaci, kad se izvrši još uvijek otežani posao njihova sustavnog popisa i izvide putovi njihova rasprostiranja, onda će i ta skupina nađena u Hrvatskoj, upotpunjena s ostalim jugoslavenskim zemljama, dati znatan prilog toj kulturno povijesnoj pojavi. Ta je ipak za nas osobito važna, jer se te srednjovjekovne umjetnine, bez obzira na njihovu osrednju likovnu vrijednost, nalaze u mnogim našim krajevima, kako u današnjoj Sloveniji, tako u Hrvatskoj, u Srbiji, u Crnoj Gori,¹³⁵ u Bosni i Hercegovini¹³⁶ i Makedoniji, od Maribora do Ohrida. Bilo bi stoga i za poznavanje naših dodira sa zapadno evropskom umjetnošću 15. i 16. stoljeća, a i naših međusobnih tada rastrganih i razdijeljenih zemalja, to vrijedno utvrditi.

To bi nam pomoglo sagledavanju davnih putova koji nas, usprkos političkih rastrganosti, ipak kulturno povezivahu, a to nije jedina ni izuzetna pojava.

Zahvaljujem Zavodu za zaštitu spomenika kulture u Splitu, kolegama J. Čudeli i Lapovu iz Šibenika, kolegicama Adi Portolan iz Dubrovnika, Mirjani Peršić iz Rijeke i Flori Marojević iz Zagreba koje mi dostaviše nekoliko podataka o pladnjevima u tim mjestima. Posebno zahvaljujem Z. Bačiću, fotografu Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture u Splitu, V. Malinariću, fotografu spomenutog zavoda u Rijeci, i M. Braunu, fotografu Zavoda za restauriranje umjetnina u Zagrebu.

Résumé

PLATS EN CUIVRE DES XVe—XVIIes. EN CROATIE

Les plats en cuivre qui s'exécutaient en style gothique au cours des XVe et XVIIe s. dans les villes de l'Allemagne méridionale — en particulier à Nuremberg et à Augsbourg — se valorisaient déjà à cette époque dans de nombreux pays européens et arrivèrent jusque sur le territoire de l'actuelle Yougoslavie. Il s'en est conservé en Croatie et Slovénie, au Monténégro, en Bosnie-Herzégovine, en Serbie et en Macédoine.

¹³⁴ C. Fisković, o. c. (4. Dubrovački zlatari), 193, sl. 6.

¹³⁵ U crkvi u Bijelom polju. C. Fisković, o. c. (67), 73.

¹³⁶ Valja napomenuti da je njemački majstor oružja Jerg iz Nürnberga, dakle iz grada gdje se izrađivahu kasnogotički pladnjevi, boravio u drugoj polovici 15. stoljeća u Bosni, i to u službi hercega Stjepana Vukčića Kosače, S. Ćirković, Istorija srednjovjekovne bosanske države, Beograd 1964, 308.

On les trouve dans les églises — surtout dans les agglomérations orthodoxes plus ou moins importantes — et dans les habitations privées où existe un décor mural mais, d'après leur état d'usure, on voit qu'ils ont été longtemps utilisés. On ne les recherche pas encore systématiquement ni particulièrement et ce n'est que tout récemment que l'attention de l'auteur de cet article a été attirée sur certains de ces plats; il en détermine l'époque, l'origine et le style. Tous ceux que l'on connaît jusqu'à présent sont, d'après leur forme ronde, leurs décors en relief de vessie de poisson (fishblase), de motifs gravés, minuscules, floraux ou stylisés géométriquement et avec leurs motifs rangés autour d'une forme circulaire, semblables, comme aussi d'après la scène en relief au milieu d'une concavité peu profonde. Cette scène figurative est prise à la Bible ou à la Vie des Saints: Adam et Ève au Paradis Terrestre, la Sainte Vierge, l'Annonciation, le Martyre de Saint Sébastien, Saint Georges terrassant le Dragon, deux éclaireurs de retour de la Terre de Canaan avec une grosse grappe de raisin, deux têtes romaines de l'Antiquité classique, ou même des vases stylisés avec sirènes et fleurs.

La plupart de ces plats ont été trouvés en Croatie et, cela, en Dalmatie, surtout sur le territoire de l'ancienne République de Dubrovnik. Ils sont enregistrés au début du XVIIe., puis dans la première moitié du XIXe., dans les documents d'archives. Plusieurs plats provenant de la ville dalmate de Zadar et de ses environs ont récemment été publiés, ainsi que certains venus de Slovénie.

L'auteur publie ici des plats inconnus jusqu'à présent et de nombreux autres qui ne sont même pas mentionnés dans la littérature scientifique, provenant de Croatie — particulièrement de Dalmatie et, surtout, des villes côtières, des îles et localités de l'arrière-pays d'Istrie, des îles du Quarnero, ainsi que ceux qui ont été rassemblés au Musée d'Art et d'Artisanat de la capitale de la Croatie, Zagreb. Ils présentent les mêmes caractéristiques de style et de mode d'exécution mais sont souvent de qualités artistiques différentes. Étant donné que leurs motifs se répètent et appartiennent à un artisanat d'art très répandu et à des moules semblables qui ont dû longtemps s'employer et se répéter, l'auteur de cet article n'a pas voulu les dater de façon plus précise, de même que la plupart des précédents historiens de l'art qui les ont enregistrés. De toute façon, ceux dans lesquels ressortent les caractéristiques du style gothique sont les plus anciens et remontent au XVe.; ceux sur lesquels se trouvent des représentations et ornements déjà sous l'influence du style Renaissance datent du XVIe., tandis que ceux portant les marques du maniérisme peuvent vraisemblablement dater du XVIIe.

L'auteur a recherché, dans la littérature et les archives, trace des maîtres allemands qui, du XVe au XVIIe., travaillèrent en Croatie — surtout en Dalmatie — et particulièrement avec les orfèvres et forgerons. Il énumère ici leurs noms et leurs oeuvres. Leur présence et leur activité facilitèrent la compréhension et l'apparition de ces plats en cuivre, allemands, dans ces régions; pourtant, on ne peut rattacher ces oeuvres d'art à ces pays sans plus ample documentation. Les plats étaient transportés, aux XVe—XVIIe., par les voies commerciales très développées entre l'Allemagne méridionale et occidentale et les territoires yougoslaves et, peut-être aussi, par les ports italiens de l'Adriatique où il y en avait également. Il est difficile de déterminer actuellement par quels chemins ils atteignaient la Croatie et les autres pays européens, l'Italie septentrionale et méridionale, l'Espagne et la Pologne.

En tout cas, un nombre relativement grand de ces plats trouvés en Croatie — surtout dans les régions côtières de Dalmatie et celles qui sont situées sur le littoral monténégrin, à Boka Kotorska, atteste que, dans les villes et agglomérations des bords de l'Adriatique yougoslave arrivaient aussi, aux XVe—XVIIe., outre des oeuvres d'art de la péninsule apennine, des ouvrages artistiques du Nord de l'Europe comme l'Allemagne et l'Angleterre, ainsi que de France, des Flandres, d'Espagne et de Hongrie, bien que les autochtones, maîtres slaves de Croatie — et particulièrement de Dalmatie — sous l'influence des grands styles de l'Europe occidentale, aient depuis toujours créé, et en continuité jusqu'aujourd'hui, des oeuvres importantes, ainsi que des objets d'artisanat artistique en métal.